

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce:

Příběhy biblických přísloví

The Story of Biblical Proverbs

ÚSTAV ŽIDOVSKÝCH STUDIÍ
OBOR HUSITSKÁ TEOLOGIE-JUDAISTIKA
PREZENČNÍ STUDIUM

Vedoucí práce:

Doc. Bedřich Nosek

Autor:

BcA. Tereza Indráková

Praha 2007

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem *Příběhy biblických přísloví* napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů a uvedené odborné literatury.

V Praze, 30. července 2007

Tereza Indráková

Děkuji za odborné vedení této bakalářské práce doc. Bedřichu Noskovi, dále Bc. Michaelu Dunayevskému za poskytnutí základního materiálu a za cenné konzultace, svému učiteli biblické hebrejštiny Jiřímu Benešovi, Th. D., jehož hodiny ve mě vypěstovaly lásku k jazyku, děkuji své babičce ing. Jarmile Pospíšilové, svému otci ing. Vlastimilu Indrákovi a Janě Ovsíkové za zamyšlení se nad mým tématem a představení netušených pokladů české lidové slovesnosti, děkuji statku Švestkovému dvoru a Mgr. Ondrovi Skovajsovi za velkou lidskou podporu.

Anotace

V této práci zkoumám hebrejská přísloví s původem v Bibli a teoreticky pojednávám o základním termínu *mašal*. Nahlížím do českých sbírek (Komenský, Čelakovský, Ouředník) a vyhledávám v nich přísloví biblická a sleduji metody členění příslovečných sbírek. Těžištěm mé práce je výklad současných hebrejských přísloví, který jak v kontextu biblickém, tak ve zřetel současných užití. Pro přiblížení přísloví uvádím anglický ekvivalent a s jeho pomocí přiřazuji odpovídající výrok v českém jazyce.

Anotation

This thesis sets some kind of a theoretical background, giving the definition, etymology, genre characteristic of the biblical term for proverb *mashal*. Then I deal with Czech collections of biblical proverbs. The centre of my work is the interpretation of the original Biblical context of the proverb and its usage in modern Hebrew, with help of parallel English proverb I search for its version in Czech language.

Klíčová slova

přísloví, hebrejská přísloví, česká přísloví, lidová slovesnost, mašal, pitgam, interpretace

Key words

proverbs, Hebrew proverb, Czech proverb, folk proverb, mashal, pitgam, interpretation

Obsah

Úvod.....	1
1 Termín mašal v biblickém prostředí.....	3
1.1 Moudrost pochází od Boha.....	3
1.2 Etymologie slova <i>mašal</i>	3
1.3 Žánrová charakteristika biblického <i>mašal</i>	4
1.4 Literární druhy v Bibli označované jako <i>mašal</i>	5
1.4.1 Lidová rčení	5
1.4.2 Literární rčení	7
1.4.3 Básnická promluva	7
1.5 Uvozovací formule k <i>mešalim</i>	12
1.6 Hebrejské sbírky přísloví ve starověku	13
1.7 Rozdělení biblických přísloví podle obsahu.....	15
2 Biblická přísloví v českém jazykovém prostředí	19
2.1 První sbírky přísloví v českém jazykovém prostředí.....	19
2.2 Biblická přísloví v Komenského sbírce Moudrost starých Čechů	20
2.3 Biblická přísloví ve sbírce F. L. Čelakovského	22
2.4 Rozdělení biblických výroků podle Patrika Ouředníka.....	24
3 Biblická přísloví v moderní hebrejštině	26
3.1 Cesta biblického <i>mašal</i> do moderní hebrejštiny.....	26
3.2 Současná hebrejská přísloví s kořeny v Bibli	27
Závěr.....	41
Summary.....	42
Seznam použité literatury a pramenů.....	43

Seznam použitých zkratk:

BHS - Biblia Hebraica Stuttgartensia

ČEP - český ekumenický překlad Bible

DB - Dictionary of the Bible

EJ - Encyclopaedia Judaica

SZ - Starý zákon

Novotný - Novotný, A. : Biblický slovník

Guri - Guri, Y.: Sof tov - ha kol tov / All's Well That Ends Well

Čelakovský - Čelakovský, F. L.: Mudrosloví národu slovanského ve příslovích

Ouředník - Ouředník, P. : Aniž jest co nového pod sluncem

Zkratky jednotlivých biblických knih uvádím tak, jak jsou uvedeny v českém ekumenickém překladu Bible.

Pravidla transkripce hebrejských výrazů:

Používám velmi zjednodušená pravidla pro transkripci. Vyhýbám se přepisu ‘dlouhých‘ samohlásek, neboť v hebrejštině je funkce ‘délky‘ jiná. Nenaznačuji ševa apostrofem, avšak tam, kde je vyslovováno, například v prefixu nebo po laryngále, ho přepisuji samohláskou e. Nezdvoujuji souhlásky se silným dageš. Nenaznačuji němé souhlásky. Transkripce se v podstatě snaží držet toho, aby hebrejská slova a jména odrážela dnes běžnou hebrejskou výslovnost, jak ji lze zapsat pomocí české abecedy. Oproti anglickým přepisům využívám odpovídajících českých abecedních znaků (ch, h, c, š).

Úvod

Vybrala jsem si téma biblických¹ přísloví proto, že je v těchto krátkých mudroslovných výrociích obsažena moudrost, která má váhu a velmi staré kořeny. Lidé se ujali některých z těchto biblických výroků a předávají si je z generace na generaci. Některé zapadly a pro člověka přestaly být aktuální. Některé však doputovaly až do moderních jazyků, aniž bychom si toho všimli. Často lidová tradice vybrousila jejich smysl k obrazu svému a jsou nadále užívány jinak, než byly v původním biblickém kontextu míněny. Je to cesta velice těžko zachytitelná, protože se jedná právě o ústní tradici, jejíž kouzlo spočívá právě ve sdělování od úst k uším. Věda, která se zabývá lidovou slovesností se nazývá folkloristika a z trochu jiného úhlu pohledu na problematiku nahlíží etnologie. Speciální vědní obor zabývající se příslovími se nazývá paremiologie (od řeckého *paroimia*). Na rozdíl od těchto se však snažím zkoumat přísloví skrze základní pramen a tím je Starý zákon. Původní citace čerpám

z hebrejského originálu *Biblia Hebraica Stuttgartensia*² (BHS) a z českého ekumenického překladu Bible (ČEP). Některé z nalezených přísloví jsou však uvedeny v apokryfních knihách, v tom případě používám výhradně český překlad Bible³.

V první části své práce se snažím shrnout to, co považuji za nejpodstatnější o *mašalu*. Materiálu v češtině je málo, proto je tato základní část nutná pro orientaci v problematice. Je vlastně kompendiem relevantních kapitol „Proverb“ z *Encyclopedia Judaica*⁴ (s.1264-1268), „Proverb“ z *Dictionary of the Bible*⁵ (s.137-139) a „Přísloví“ v *Biblického slovníku* Adolfa Novotného⁶ (s.754-755).

---

1 Vysv.: užívám výrazu ‘biblická přísloví’. Výrazem ‘biblická’ shrnuji ta přísloví, která se objevují v kanonických knihách Starého zákona a v knihách apokryfních (jinak též deuterokanonických).

2 *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, ed. R. Kittel, Württembergische Bibelanstalt Stuttgart 1971

3 *Bible, Písmo svaté Starého a Nového zákona, ekumenický překlad*, Praha 1985

4 *Encyclopedia Judaica*, Recorrected Edition, Keter Publishing House Jerusalem Ltd., Jerusalem 1996

5 *Dictionary of The Bible, Dealing with its Language, Literature and Content (including the biblical theology)*, ed. James Hastings, T.&T. Clark, Edinburgh 1910

6 Novotný, Adolf: *Biblický slovník*, Kalich - Česká biblická společnost, Praha 1992, s. 754-755

Ve druhé části podávám stručný přehled sbírek přísloví z českého jazykového prostředí a zaměřuji se na ty, které se zabývají speciálně biblickými příslovími (Komenský⁷, Čelakovský⁸, Ouředník⁹). Zajímají mě především způsoby jejich uspořádání, jejich uchopení a jejich přístup k neuvěřitelně složitě spleťtému a bohatému materiálu.

V úvodu třetí části, která je těžištěm mé práce, mapuji možný způsob předávání a migrace přísloví od starověku až po dnešní dny s těžištěm v kulturním prostředí současného Izraele. Zde čerpám výhradně z úvodního pojednání Yosefa Guriho ke své sbírce *Sof tov - ha kol tov*¹⁰ (s.4-8). Krátce charakterizují rozdíl mezi biblickým termínem *mašal*, který v sobě ve své době zahrnoval všechny výroky proverbského typu a *pitgamem* užívaným v současné hebrejštině pro tyto útvary lidové slovesnosti.

Dále volím pohled zdola: vybrala jsem si ta přísloví, která mají původ ve Starém zákoně, snažím se je okomentovat a osvětlit je z co nejvíce úhlů. K tomuto výzkumu mě dopomáhá zmíněvaná sbírka Yosefa Guriho čítající 200 moderních hebrejských přísloví a pořekadel uvedených s ekvivalentem v hebrejštině, jidiš, ruštině a angličtině. Prísloví jsou uváděna vždy s odkazem na pramen (*Tanach*, *Talmud*, středověké rabínské spisy, knihy apokryfů nebo sbírky přísloví z pozdější doby). Díky tomuto osvětlení původu jsem mohla vybrat ta přísloví, která se i nadále používají v současném Izraeli a zároveň vznikla nebo se používala v téže lokalitě déle než před dvěma tisíci lety.

Zpřítomňuji jejich původní kontext, tedy kontext v kterém figurují v příběhu biblickém. Zde vycházím z *Překlada s výkladem ke Starému zákonu* vzniklého pod vedením M. Biče a J. B. Součka¹¹ rozloženého do několika svazků. Význam těchto přísloví se pak ovšem posouval i dál od významu původního zasazení do kontextu. Tento posun někdy i

---

7 Komenský, Jan Amos: *Moudrost starých Čechů*, Opera Omnia I, Academia, Praha 1969

8 Čelakovský, František Ladislav: *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích*, Vyšehrad, Praha 1949

9 Ouředník, Patrik: *Aniž jest co nového pod sluncem, Slova rčení a úsloví biblického původu*, Mladá Fronta, 1996

10 Guri, Yosef: *Sof tov - ha kol tov / All's Well That Ends Well, A Dictionary of Proverbs, English, Russian, Yiddish, Hebrew*, Tarbut, Jerusalem 1993

11 Bič, Miloš - Souček, J. B. a kol.: *Nový překlad Písma svatého, Překlad s výkladem*, Kalich, Praha 1968-85

rozpor mezi biblickým kontextem a tím jak ho lidová ústní tradice užívá dnes mě velmi zajímá. Pro osvětlení současného způsobu užívání hebrejských přísloví u nás není dostupná literatura. Dovoluji si, byť v bodech, zahrnout i poznatky, které jsem nabyla v rozhovorech s rodilými mluvčími žijícími v Izraeli. K nim se snažím přiřazovat odpovídající česká přísloví¹².

1 Termín *mašal*¹³ v biblickém prostředí

1.1 Moudrost pochází od Boha

K tvorbě přísloví je zapotřebí schopnosti lidské mysli sledovat věci okolo, vnímat je a srovnávat. Srovnáním vzájemných jevů pak vytvořit úsudek a tento formulovat¹⁴. Tato schopnost je jedním z projevů moudrosti v židovském pojetí, stejně jako ve starých orientálních kulturách vůbec, není nikoli schopností lidskou, ale darem od Boha.

V knize Přísloví čteme, Př 1,7: „*Počátek poznání je bázeň před Hospodinem, moudrostí a kázní pohrdají pošetilci.*“ V následujících verších se dále píše Př 3,5: „*Důvěřuj Hospodinu celým srdcem, na svoji rozumnost nespolehej*“ a vzápětí Př 3,7: „*Nebud' moudrý sám u sebe, boj se Hospodina, od zlého se odvrát.*“

---

12 Slovní spojení lidové skovesnosti mohou být: slovesné (Ranní ptáče dál doskáče), nebo neslovesné (Všude dobře, doma nejlíp)

1. pořekadla, tj. anonymní výroky vystihující určitou situaci
2. pranostiky, tj. specifický druh pořekadel vyjadřující vztah mezi časovým obdobím roku a atmosférickými jevy
3. přísloví, tj. anonymní výroky podávající mravní ponaučení poukzem na kolektivní zkušenost
4. okřídlená slova

Toto dělení uvádí *Příruční mluvnice češtiny*, NLN, Praha 2003

Pozn. : V práci užívám pro jednotného termínu „**přísloví**“

13 Pozn. Pípalův Hebrejsko - český slovník ke Starému zákonu překládá termín *mašal* vícero substantivy: 'podobenství, pořekadlo, předpověď, přísloví'. Pro zjednodušení, avšak s vědomím široké škály možného Bibli nazývaných *mašal*, překládám tento termín jako „**přísloví**“; *mašal* sg., *mešalim* pl.

14 DB, s.137

1.2 Etymologie slova *mašal*

Hebrejský název pro přísloví v Bibli je *mašal*. Kořen slova m-š-l má dvě různá etymologická vysvětlení (Srov. Novotný, s. 754 a EJ s.1264).

1. m-š-l přeloženo jako *podobat se* či *přirovnávat jednu věc ke druhé*¹⁵. Spojení je možné najít s arabským *mithl* a aramejským kořenem *m-t-l*. Z toho vyplývá vlastnost přísloví, kterou je připodobňovat a alegorizovat.
2. m-š-l přeloženo jako *vládnout* či *řídít*. Na základě tohoto významu kořene se někteří učenci snaží vysvětlit prvotní význam *mašalu* jako vyjádření vlivného člověka, který je obdařen autoritou. Toto vysvětlení je však poněkud násilné a nemůže být smířeno s některými užitími *mešalim* v Bibli¹⁶.

Novotného *Biblický slovník* se k tomuto vyjadřuje takto: „V češtině by asi tento způsob (interpretace) vystihoval výraz ‘mocné slovo’, kterého užívá Erben v básni Vrba: Pakli v býlí není síly, mocné slovo neomylí. Mocné slovo mračna vodí, v bouři lité chrání lodi. Mocné slovo ohni káže, skálu zdrtí draka sváže. Jasnou hvězdu strhne s nebe, slovo mocné zhojí tebe. Kdybychom převedli tyto dva výklady na společného jmenovatele, jedná se o slova, která mají větší váhu a dopad, než každodenní verbální sdělení. Obsahují v sobě často metaforu¹⁷, tedy vyjadřují se o nějaké věci v přeneseném významu. Jinými slovy se zaměřují na myšlenku výroku, k jejímuž vyjádření používají různé obrazy.

Metafora však není pravidlem a výroky, které jsou nazývány *mešalim* mohou být výroky, které byly vyřčeny s velmi silnou intencí něco způsobit, jako např. předat moudrost, napomenout, věštit, žehnat nebo proklít. Novotný píše, že kromě přísloví může *mašal* znamenat též věštbu či posměšný výrok¹⁸.

---

15 Novotný, s.754

16 Novotný, s.754

17 metafora - od řeckého *meta* - nad, skrz, přes ; *ferro* - nést; odtud možno lépe číst smysl slova jako „přenesený význam“

18 DB, s. 754

1.3 Žánrová charakteristika biblického *mašal*

Základním znakem *mešalim* v Bibli je jejich poetická forma. *mašal* a *šir* jsou zmiňovány jako analogické formy v 1Kr 5,12: „*Vyslovil tři tisíce přísloví a jeho písní bylo tisíc a pět.*“ Rozdíl mezi *mašal* a *šir* spočívá v tom, že píseň *šir* byla vždy doprovázena hrou na hudební nástroje a opatřena melodií, zatímco *mašal* byl jednoduše deklamován.

Tím pádem lidová rčení o několika slovech musí být chápána jako extrakty poezie. Prozaická vyjádření čistě informativního charakteru nejsou v Bibli označována slovem *mašal* nikdy.

Další charakteristikou *mašalu* je jeho řečnický aspekt. Je určen výhradně pro ústní recitaci. Často jej uvozuje či doprovází věta zvýrazňující jeho proklamační charakter, viz. níže.

A třetím důležitým rysem *mašalu* je jeho světská (sekulární) povaha. Nejde o slovo Boží, ale o produkt lidské moudrosti.

Prorocký výrok ve jménu Božím není nikdy označen v Bibli termínem *mašal*, kromě speciálních případů, kdy je prorokovi přímo sděleno, aby vynesl *mašal*. Takový fenomén se objevuje u proroka Izajáše, kde čteme v Iz 14,4: „*Proneseš o babylónském králi pořekadlo:*“ V takových případech použije prorok vlastní moudrost a tvořivost, aby pronesl slovo Boží formou *mašalu*.¹⁹

Bileámovy *mašaly* jsou chápány jako výplod jeho okultních praktik a jako výraz jeho dovedností v proklínání, k tomu se vztahují pasáže Nu 22,6: „*Pojď nyní prosím a proklej mi tento lid, neboť je zdatnější nežli já. Snad ho pak porazím a vyženu ze země. Vím, že komu ty požehnáš, je požehnán, a koho ty prokleješ, je proklet.*“

---

19 EJ, s. 1265

1.4 Literární druhy v Bibli označované jako *mašal*

1.4.1 Lidová přísloví²⁰

Prvním z těchto druhů jsou krátká slovní spojení, která v době ústního tradování biblického materiálu byla již běžně rozšířena a užívána. Jsou to **původní lidová přísloví**

Základní charakteristikou lidového přísloví je pádna a koncentrovaná formulace, která dává jasný výraz lidové zkušenosti a moudrosti, stejně tak ho charakterizuje běžné užívání v širokých vrstvách obyvatelstva Palestiny. V Bibli jsou tyto výroky, které vzešly z lidových vrstev, uvozeny slovními obraty, které poukazují na jejich lidový charakter, viz. blíže 1.5.

Občas se objevují identické slovní obraty na rozdílných pasážích v Bibli, což svědčí o jejich širokém rozšíření. Konkrétní případ takového několika násobného užití je výrok ve formě otázky: „*Což také Saul je mezi proroky?*“ Toto přísloví je citováno na dvou místech v 1 S 10,12 a v 1 S 19,24²¹. Zároveň můžeme sledovat cestu tohoto výroku až do českého jazykového prostředí, jak ho uvádí Komenského sbírka *Moudrosti starých Čechů* (s. 342), i lidé starší padesáti let si toto přísloví ještě pamatují. Stejně tak jako další uvozená slova: „*Dosud se tu říká:*“ a samotné přísloví zní „*Na hoře Hospodinově se uvidí*“ (Gn 22,14).

Další lidové přísloví pochází z doby babylónského exilu a zní: „*Otcové jedli nezralé hrozny a synům trnou zuby.*“ Toto přísloví se vyskytuje ve dvou starozákonních prorockých knihách, a to Jr 31,29 a Ez 18,2²².

Další rozšířené přísloví je citováno v knize Ezechiel 12,22-23: „*Dny uběhnou a každé vidění selže.*“²³ Hned za ním následuje Hospodinův dovětek směřovanému k proroku: „*Učiním konec tomuto pořekadlu, už je v Izraeli nebudou říkat. A promluv k nim: „Blízko jsou dny, kdy se splní všechna vidění.*“

V pasáži 1. knihy Samuelovy, kdy David mluví před jeskyní ke králi Saulovi vyslovuje

---

20 Srov. EJ „The folk saying“²⁰,

21 Tato ukázka nám zároveň představuje dva úvodní výrazy poukazující na přísloví lidového charakteru:

1 S 10,12 „*Proto se stalo příslovím:*“

1 S 19,24 „*Proto se říká:*“

22 Jr 31,29 je toto přísloví uvozeno slovy dosvědčující jeho oběh mezi lidem:

„*V oněch dnech už nebudou říkat:*“

Ez 18,2 „*Co si myslíte, když říkáte o izraelské zemi toto přísloví:*“

23 Ez 12,22 je uvozen úvodní formulí: „*Lidský synu, copak to máte za pořekadlo o izraelské zemi.*“

David tehdejší rozšířené přísloví, 1 S 24,14: „*Svévole pochází od svévolníků, ale má ruka proti tobě nebude.*“²⁴ Právě uvedená přísloví jsou přímo v biblickém textu označena výrazem *mašal*.

Existují však úvodní formulace, které termín *mašal* nezahrnují, ale i tak odkazují na další **lidová přísloví**. Takovou formulací najdeme v Gn 10,9: „*Jako Nimrod, bohatýrský lovec před Hospodinem.*“²⁵

V Bibli jsou některé výroky, které mají charakteristické znaky lidového rčení, ale nejsou uvozeny žádnou úvodní formulí. Na příklad v knize Sd 8,21 výrok midjánského krále Zebacha a Salmuna k mladičkému Gedeónovi: „*Vždyť jaký muž, taková jeho síla.*“ Podobný princip nacházíme v 1 Kr 20,11, kdy izraelský král Achab nechává vyřídít aramejskému králi Ben-hadadovi následovně: „*Vyříd'ťe mu: Ať se nechlubí ten, který se opásává jako ten, kdo pás odkládá.*“ (viz. blíže kapitola 3.2).

1.4.2 Literární přísloví²⁶

Literární přísloví se formou neliší od lidového rčení. S výjimkou toho, že nejsou v běžném oběhu. Jsou tvořena pisately **knih moudrosti** (Kazatel, Jób, Píseň písní, Žalmy, Přísloví, z apokryfů sem patří kniha Sírachovec). Soubory literárních přísloví najdeme v 2. a 5. sbírce knihy Přísloví, Př 10,11-22,16 a Př 25-29 a další části jsou obsaženy v dalších sbírkách této knihy. Tato přísloví obsahují specifický styl **knih moudrosti**, jejichž charakteristickým rysem je *paralelismus membrorum* (viz. poznámka pod čarou č. 21).

Skupiny **literárních přísloví** jsou také obsaženy v knize Kazatel. Jejich konečný obsah často protirečí celkově pesimistické atmosféře knihy a kazatelovým úvahám. Jedna z pasáží přímo hovoří o tom, že Kazatel *s velkou pílí studoval a rovnal přísloví* (Kaz 12,9).

---

24 1 S 24,14 je uvozeno obratem: „*Jak praví dávné přísloví.*“

25 Gn 10,9, „*A proto se říká*“, po kterém zde následuje pořekadlo

26 Srov. Ej „*The Literary saying*“

Někdy není možné zjistit zdali jsou přísloví **literárního** nebo **lidového původu**. Příkladem budiž následující výrok Ez 16,44: „*Jaká matka, taková dcera*“ a Jr 23,28 : „*Co je slámě do obilí?*“ Nelze postihnout, zda v těchto pasážích proroci citují tehdejší přísloví či zda vytvářejí nová. Někdy mohlo být literární přísloví přijato mezi lid a v širokém kontextu užíváno, jak se stalo v případě mnoha biblických veršů, které v průběhu času zlidověly.

1.4.3 Básnická promluva

Některým delším básnickým promluvám se v Bibli říká rovněž *mašal*. Je to tehdy, když takováto řeč obsahuje zřejmé **metaforické** a **alegorické rysy**. Tyto básnické promluvy mohou mít formu **alegorie**, **podobenství** nebo **bajky**. Avšak objevují se poetické pasáže, o kterých se mluví jako o *mašalu*, přestože neobsahují metaforické ani alegorické rysy. V tom případě se jedná o výjimky, které v následujícím výčtu uvádím. K vyhledávání těchto pasáží v Bibli čerpám z *Encyclopedia Judaica* (s. 1265).

Nu:

Encyclopedia Judaica ve výčtu pasáží nazývaných *mešalim* uvádí v přehledu ta místa, která nepůsobí, že by měla spadat do mudroslovné literatury, ale přesto je o nich hovořeno jako o *mešalim*. Těmito jsou Baleámovy výroky nasměřované ke společenství Izraelců v Nu 23,7-10: „*I pronesl svou průpověď: Z Aramu přivedl mě Balák, z východních hor moábský král: ‚Pojď mi proklít Jákoba, pojď zaklínat Izraele! Jak mám zatratit, když Bůh nezatrácuje? Jak mám zaklínat, když Hospodin nezaklíná? Vidím ho z temene skal, z pahorků na něj hledím: Je to lid, který přebývá odděleně, nepočítá se mezi pronárody. Kdo sečte prach Jákobův, kdo spočítá byť jen čtvrtinu Izraele? Kéž umřu smrtí lidí přímých, kéž je můj konec jako jeho!‘“*

Bileám dále hovoří v Nu 23,18-24: „*I pronesl svou průpověď: ‚Nuže, slyš, Baláku! Pozorně mi naslouchej, Sipórův synu! Bůh není člověk, aby lhal, ani lidský syn, aby litoval. Zdali řekne, a neučiní, promluví, a nedodrží? Hle, dostal jsem úkol žehnat. On dal požehnání a já to nezvrátím. Nehledí na kouzla proti Jákobovi, nedbá těch, kdo přejí bídu Izraeli. Hospodin, jeho Bůh, je s ním, hlaholí to v něm královským holdem. Bůh, který jej vyvedl z Egypta, je mu jako rohy jednorožců. Proti Jákobovi není zaklínadla, proti Izraeli není věštby. Od tohoto času bude hlásáno o Jákobovi, zvěstováno o Izraeli, co mu Bůh prokázal. Jaký to lid! Povstává jako lvice, zvedá se jako lev. Neulehne, dokud nezhltně úlovek, dokud nevytře*

krev skolených!“

Bileáмова slova navazují v Nu 24,3-9: „*A on pronesl svou průpověď: „Výrok Bileáma, syna Beórova, výrok muže jasnozřivého, výrok toho, jenž slyší řeč Boží, jenž mívá vidění od Všemocného; když upadá do vytržení, má odkryté oči. „Jak skvělé jsou tvé stany, Jákobe, tvé příbytky, Izraeli! Rozprostírají se jako úvaly, jako zahrady nad řekou, jako vonné stromoví vysázené Hospodinem, jako cedry při vodách. Z jeho věder se řinou vody, jeho símě je hojně zavlažováno, jeho král bude vyvýšen nad Agaga, jeho království bude povzneseno. Bůh, který ho vyvedl z Egypta, je mu jako rohy jednorozců. Zhltne pronárody, své protivníky, rozhryže jim kosti, protkne je svými šípy. Stočil se a lehl jako lev, jak lvice. Donutí ho někdo, aby povstal? Kdo ti bude žehnat, buď požehnán, kdo tě bude proklínat, buď proklet.“*

Bileámův poslední výrok předtím než se rozchází s moábským králem Balákem je v Nu 24,15-24: „*I pronesl svou průpověď: „Výrok Bileáma, syna Beórova, výrok muže jasnozřivého, výrok toho, jenž slyší řeč Boží, jenž má poznání od Nejvyššího, jenž mívá vidění od Všemocného; když upadá do vytržení, má odkryté oči. Vidím jej, ne však přítomného, hledím na něj, ne však zblízka. Vyjde hvězda z Jákoba, povstane žezlo z Izraele. Protkne spánky Moába, téměř všech Šétovců. Bude podroben i Edóm, podroben bude Seír, Jákobovi nepřátelé. Izrael si povede zdatně. Panovat bude ten, jenž vzejde z Jákoba, a zahubí toho, kdo vyvázne z města.“ Když uviděl Amáleka, pronesl svou průpověď: „Amálek je prvotina pronárodů, ale skončí v záhubě.“ Když uviděl Kénijce, pronesl svou průpověď: „Tvé sídlo je mohutné, tvé hnízdo leží na skalisku, stejně však přijde vniveč, Kajine, jen co tě Ašúr odvede do zajetí!“ Pak pronesl svou průpověď: „Běda! Kdo zůstane naživu, až to Bůh vykoná? Loďstvo od kitejských břehů pokoří Ašúra, pokoří Ebera. Ale v záhubě skončí i ono.“*

Mimo Bileámových výroku se v knize objevuje pasáž , která se nazývá *mašalem*, aniž by obsahovala charakteristické rysy. Je to **píseň zpěváků balad** na téma přemožení Chešbonu Síchonem králem Emorejců v Nu 21,27-30: „*Proto říkají průpovědkáři: „Vejděte do Chešbónu! Pěkně je vystavěno a opevněno Síchonovo město! Avšak oheň vyšlehne z Chešbónu, plamen ze Síchonovy tvrze, pozře Ar Moábský, baaly posvátných návrší Arnónu. Běda tobě, Moábe, jsi ztracen, lide Kemošův! Učinil z jeho synů utečence, z jeho dcer zajatkyně Síchona, krále Emorejců. Ale my jsme jim vrhli los. Zanikl Chešbón po Dibón, zpusťovali jsme jej po Nófach, tam u Médeby.“*

Jb:

Jóbovy závěrečné dva **monology** jsou označeny za *mešalim* (EJ, s. 1265). Jb 27,1:

„*Jób pak pokračoval v pronášení svých průpovědí takto:*“ Zcela stejná fráze ve verši předchází verši Jb 29,1 a druhému Jóbovu závěrečnému monologu. Formulace dokládá, že v Bibli se pokládají následující věty za *mešalim*. Monology pro jejich obšírnost necitují.

Ž:

Dva **žalmy** jsou rovněž označovány jako *mašal* (EJ, s.1265), přestože nemají lidový charakter, ani neobsahují alegorii. Jedná se o Ž 49 vypovídající o víře slabých a Ž 148 rekapitulující historii Izraele od vyjití z Egypta po budování chrámu v Jeruzalémě. Žalmy pro jejich obšírnost necitují.

Iz:

Z těchto výjimečných výroků považovaných rovněž za *mešalim* je dalším takovým Izajášova **elegie** nad pádem babylónského krále. Jak bylo zmíněno výše prorocké řeči mají povětšinou poetický charakter, ale nenazývají se *mešalim*. Pouze v případě, že je tak prorokovi výslovně řečeno Hospodinem.

Tak je tomu pasáži v knihu Izajáš, Iz 14,4-12 : „*Proneseš o babylónském králi pořekadlo: „Jak pominul poháněč, jak pominula knuta!“ Hospodin polámal hůl svévolníků, žezlo vládců, jež zběsile bilo národy ranami bez ustání, hněvivě vládlo pronárodům nezkontrolovaným pronásledováním. V míru odpočala celá země, všechno zvučně plesá. I cypřiše se radují nad tebou i libanónské cedry od chvíle, kdy jsi padl: “Už nevstane ten, kdo nás kácel!“ I nejhlubší podsvětí je kvůli tobě rozrušeno, čeká na tvůj příchod, probudilo kvůli tobě přízraky, všech vojevůdců země. Všechny krále pronárodů přimělo vstát ze svých trůnů. Ti všichni se ozvou a řeknou tobě: „Také jsi jako my pozbyl síly? Už jsi nám podoben! Do podsvětí byla svržena tvá pýcha, hlučný zvuk tvých harf. Máš ustláno na hnilobě, příkrývku máš z červů...“ Jak jsi spadl z nebe, třpytivá hvězdo, jitřenky synu! Jak jsi sražen k zemi, zotročovateli pronárodů! Onoho dne Panovník, Hospodin zástupů, vyzval k pláči a k nářku a k vyholení lysiny a k přepásání žíněnou suknicí, a hle, veselí a radost, porážení dobytka a zabíjení ovcí, jedení masa a pití vína. „Jezme a pijme, stejně zítra zemřeme!“, Mému sluchu však Hospodin zástupů zjevil: „Tato vaše nepravost jistotně nedojde smíření, zemřete“, praví Panovník, Hospodin zástupů. Toto praví Panovník, Hospodin zástupů: Jdi, vydej se k tomu hodnostáři, promluv k Šebnovi, správci domu: „Co tu pohledáváš, koho tu máš, žes tu vytesal pro sebe hrob? Dal sis hrob vytesat vysoko, dal sis vyhloubit příbytek ve skále! Hle, Hospodin tě odvrhe, odvrhne tě, ty hrdino, zabalí tě, smotá, jako klubko tě svine, jako míč tě odhodí do širší země. Tam umřeš*

a tam skončí tvé slavné vozy, pohano domu svého pána. Srazím tě z tvého postavení; ze svého úřadu budeš svržen. V onen den povolám svého služebníka Eljakíma, syna Chilkijášova. Obléknu ho do tvé suknice, připevním mu tvoji šerpu, tvou vladařskou moc vložím do jeho rukou a stane se otcem obyvatel Jeruzaléma i Judova domu. Na jeho rameno vložím klíč domu Davidova; když otevře, nikdo nezavře, a když zavře, nikdo neotevře.“

Ez:

Něktré **alegorické výroky** jsou označeny za *mešalim*. Například Ezechielova slova **o velkém orlovi a vrcholku cedru**, Ez 17,2-10: *„Lidský synu, dej izraelskému domu hádanku a předlož mu podobenství. Řekni: Toto praví Panovník Hospodin: Veliký orel s velkými křídly, dlouhými perutěmi, celý opeřený, pestře zbarvený, přilétl na Libanón a vzal vrcholek cedru. Utrhl vršek jeho koruny a přenesl jej do země kramářů, položil jej v městě obchodníků. Vzal sazenici té země a vsadil ji do orné půdy, vzal ji u hojných vod a zasadil jako vrbu. I vyrašila a stala se z ní bujná vinná réva nízkého vzrůstu; její větvoví se k němu obracelo a její kořeny byly pod ním; sazenice se stala vinnou révou, ta se rozvětvila a vyhnala ratolesti. Byl však ještě jeden veliký orel s velkými křídly a bohatě opeřený. A hle, vinná réva upnula své kořeny k němu, i své větvoví k němu vztáhla, aby ji svažoval mimo záhony, kde byla vysazena. Byla zasazena v dobrém poli u hojných vod, aby se rozvětvila a nesla plody, a stala se nádhernou révou. Pověz: Toto praví Panovník Hospodin: Vydaří se? Nevytrhne ji orel i s kořeny, a neotrhá jí plody, takže zaschne a všechno listí, jež na ní vyrašilo, uschne? Nebude třeba veliké síly a mnohého lidu, aby byla vyrvána z kořene. Hle, byla zasazena; ale vydaří se? Neuschne úplně, až ji zasáhne východní vítr? Na záhonech, kde vyrašila, uschne.“*

V knize najdeme i jinou Ezechielovu promluvu **o lese na jihu**, Ez 21,1-5: *„I stalo se ke mně slovo Hospodinovo: Lidský synu, postav se směrem k jihu a vynes věštbu proti polední straně a prorokuj proti lesu na poli Negebu. Řekni Negebskému lesu: Slyš Hospodinovo slovo! Toto praví Panovník Hospodin: Hle, já v tobě zaněcuji oheň a ten v tobě pozře každý strom zelený i každý strom suchý. Planoucí plamen neuhasne a budou jím popáleny všechny tváře od Negebu až na sever. I uzří všechno tvorstvo, že jsem je zažehl já Hospodin; neuhasne. Tu jsem řekl: „Ach, Panovníku Hospodine, říkají o mně: Což nám nevypráví samá podobenství?“*

Další příkladem *mašalu* je Ezechielovo vidění o **hrnci posazeném na ohni**

Ez 24,3-11: *„Předlož vzpurnému domu podobenství a řekni jim: Toto praví Panovník Hospodin: Přistav hrnec, přistav, a také do něho nalej vodu. Naházej do něho díly masa, samé dobré díly, kýtu a plece, naplň jej vybranými kostmi. Vezmi vybraný kus bravu, kosti*

narovnej vespod a uved' to do největšího varu; ať se v něm vaří i ty kosti. „Proto praví Panovník Hospodin toto: „Běda městu, v němž teče krev, hrnci, v němž zůstává připálenina, z něhož připálenina nesejde. Vytahuj z něho díl po dílu, o město se nebude losovat, neboť krev, kterou prolilo, zůstává uprostřed něho, nechalo ji téci na holou skálu, nevytilo ji na zem, aby ji přikryl prach. Ať se zvedne rozhořčení, ať vzplane pomsta! Nechám tu krev na holé skále a nebude přikryta. „Proto praví Panovník Hospodin toto: „Běda městu, v němž teče krev, teď já udělám velkou hranici. Nalož hodně dříví, rozdmýchej oheň, dej maso vařit a úplně je rozvař, až se kosti připálí. Prázdný hrnec postav na žhavé uhlí, aby se rozpálil a jeho měď se rozžhavila; ať se v něm roztaví jeho nečistota a jeho připálenina vezme za své. „

Kapitolou 1.4. jsem představila jaká veliká rozmanitost se skrývá pod pojmem *mašal*. Od **krátkých lidových přísloví** nebo **původně literárních příslovích**, přes **podobnosti**, **bajky**, **alegorie**, až po jednotlivé **žalmy**, **Jóbovy závěrečné monology** a **elegie** nad zkázou.

1.5 Uvozovací formule k *mešalim*

Existují slovní spojení, která v Bibli užívají slova *mašal* přímo a tím označují výrok za *mašal* považovaný. V tomto případě je slovo *mašal* překládáno vícero způsoby. Překlad slova *mašal* jako přísloví, jak je obecně známé díky překladu biblické knihy Přísloví, je zde jedním z mnoha různých způsobů překladu. Setkáme se zde se slovem do češtiny přeloženým jako pořekadlo, průpověď, posměšný výrok²⁷.

Jiná slovní spojení přímo slovo *mašal* v sobě neobsahují, ale přes to svým významem poukazují na lidová přísloví, které v době vzniku textu byla již v oběhu mezi lidmi. Tato jsou zvláště zajímavá pro uvědomění si a zkoumání toho, jak hluboké kořeny mají některá přísloví. Pro současného člověka je už jen těžko k porozumění, kdy a v jaké situaci lidová slovesnost tohoto přísloví užívala.

Uvozovací věty či slovní spojení k *mešalim* mohou být následující. Jedním takovým slovním obratem je „vynést mašal.“ Konkrétní příklady jsou v knize Numeri 23,7, 23,18 a 24,3: „*I pronesl svou průpověď.*“

Podobný obrat nacházíme ve verši knihy Izajáš 14,4: „*Proneseš o babylónském králi*

---

27 Novotný, s. 754

pořekadlo.“

V knize proroka Micheáše je psáno, Mi 2,4: „*V onen den o vás užijí pořekadel, strhne se žalostné bédování.*“

V knize proroka Abakuka čteme - Abk 2,6: „*Což ti všichni neužijí proti němu pořekadel, posměšných popěvků a narážek na něj? Bude se říkat:*“

V knize Jób jsou dvě shodné formulace ve verších 27,1 a 29,1: „*Jób pak pokračoval v pronášení svých průpovědí takto:*“

V knize Ezechiel je nejčastěji používáno sentence „*použít mašal*“ nebo „*promluvit mašal*“ . Konkrétní vyjádření dokládám ve verši Ez 12,23: „*Proto jim řekni: Toto praví Panovník Hospodin: Učiním konec tomuto pořekadlu, už je v Izraeli nebudou říkat. A promluví k nim:*“ Dále ve verši Ez 16,44: „*Hle, každý, kdo užívá přísloví, užije o tobě tohoto:*.“ Podobně ve verši Ez 17,2: „*Lidský synu, dej izraelskému domu hádanku a předlož mu podobenství.*“ Ještě další doklady najdeme v knize Ezechiel ve verši Ez 18,2: „*Co si myslíte, když říkáte o izraelské zemi toto přísloví:*“

Známý je výrok: „*Což také Saul je mezi proroky?*.“ Toto rčení je citováno na dvou místech v 1S 10,12 a 1 Sa 19,24. Tato ukázka nám zároveň představuje dva úvodní výrazy poukazující na přísloví lidového charakteru těmi jsou „*Proto se stalo příslovím:*“ (1 S 10,12) a „*Proto se říká:*“ (1 S 19,24).

1.6 Hebrejské sbírky přísloví ve starověku

Sbírky přísloví, jak bylo řečeno, kolovaly již ve starověku. Stejně v jako okolních orientálních kulturách starověku.

Kniha Přísloví a její sbírky:

Kniha Přísloví je řazena mezi biblické **knihy moudrosti**²⁸. V knize Přísloví máme je obsaženo vícero původních sbírek. Nejstarší sbírkou přísloví je pasáž zachycená v kap. 10,1-22,16 s nadpisem Přísloví Šalamounova (Druhá Sbíрка). Většina jednotlivých přísloví je původu velmi starého, ještě z časů před dobou králů. Pro vnější formu knihy je charakteristický

---

28 Biblické knihy moudrosti: Kazatel, Jób, Přísloví, Píseň písní, Žalmy, z apokryfů Sírachovec

*paralelismem membrorum*²⁹

Celkem je možno rozlišit v knize Přísloví devět menších sbírek, které se odlišují nadpisy a v Septuagintě stojí samostatně. Kniha do kánonu vešla už v takovémto následovném uspořádání - pro větší přehlednost uvádím schématické rozdělení:

úvod 1,1 - 1,6

1. k. 1- 9

nadpis Přísloví Šalomounova (První sbírka). Jednotlivá jednověšová přísloví a celky napomínání (napomínání otce synovi, varování před cizí ženou).

2. k. 10,1 - 22,16

nadpis Přísloví Šalomounova (druhá sbírka).

Nejstarší sbírka knihy.

3. k. 22,17 - 24,22

původní nadpis „Slova moudrých“ patrně původu Egyptského. Podobnost **s egyptskou sbírkou přísloví Amenemopetových**. Jsou to přísloví ve verši.

4. k. 24, 23-34

Pět výroků proti špatnému soudnictví.

5. k. 25-29

Přísloví Šalomounova (třetí sbírka) pořázená muži Chizkijášovými³⁰.

6. k. 30,1-14

Slova Agúrova, syna Jákefova z **arabského kmene**.

7. k. 30,15-33

Číselné výroky.

8. k. 31,1 - 9

Slova Lemúelova, patrně též **původu arabského**.

9. k. 31,10 - 31

Chvála statečné ženy, v originále alfabatická báseň.

---

29 paralelismus membrorum: 1. paralelismus synonymní - výpověď v prvním členu je doplněna druhým členem, který vyjadřuje tutéž myšlenku jinými slovy, 2. paralelismus syntetický - druhý člen výpovědi prvního členu rozvádí a doplňuje, 3. paralelismus antitetický - druhý člen objasňuje výpověď v prvním členu užitím protikladu

30 král Chizkijáš vládl kolem r.700 př. Kr.

Toto stučné rozvržení textu nám jasně dokládá, jak se přísloví ve starověku přesouvala a ovlivňovala se. Sbírání a používání cizích přísloví, jakoby bylo vystříženo z přísného dbaní o vlastní kult a nezaobírání se kulty a náboženstvími okolních národů.

Možná je právě tomu tak proto, jak jsem výše zmínila v kapitole o charakteru *mešalim*, že přísloví se vyjadřují téměř výhradně k člověku a životu na této zemi. Mají povahu sekulární. Proto je možný tento vzájemný vliv, neboť nehovoří z pozice jednotlivého kultu, ale z pozice člověka. Účelem knihy nebylo podávat nějakou celistvou mravoučnou soustavu, ale nabídnout člověku jednotlivé rady do života.

Moudrost Ježíše Síracha:

Již ve starověku byla kniha *Příslví* velmi oblíbená pro svou srozumitelnost a zapamatovatelnou formulaci moudrých myšlenek byla napodobována. Tak vznikla apokryfní kniha *Moudrost Ježíše Síracha* (zkráceně *Sírachovec*) přibl. kolem roku 200 př. Kr. Přeložena byla do řečtiny autrovým vnukem kolem roku 117 př. Kr. v Egyptě, jak se tradičně usuzuje z konkrétních časových údajů předložených v prologu. Původně byla napsaná hebrejsky a rozvržena do 51 kapitol. Nedostala se však do židovského kánonu uzavřeném v roce 90 po Kr. v Jabně (Jamnii), patrně pro její pozdní vznik a také pravděpodobně pro známost jejího autora, Ježíše, syna Sírachova. Hebrejský text přeložil do řečtiny autorův vnuk kolem roku 117 př. Kr. v Egyptě.³¹

Do kánonu se dostala sbírka *Příslví*, díky tomu, že byla připisována králi Šalamounovi (stejně tak jako *Kazatel* a *Píseň písní*), přestože proti tomu měli někteří zákoníci té doby námitky. Přestože se kniha *Sírachovec* nedostala do kánonu, těšila se velké oblibě u Židů v diaspoře i u křesťanů.

Kniha Moudrosti:

Kniha moudrosti, jinak též *Moudrost Šalamounova*, jak ji nazývá *Septuaginta*, pochází z pera neznámého alexandrijského Žida z 1.st. př. Kr., ale autor se kryje jménem Šalamounovým. Kniha obsahuje mnoho mudroslovných výroků, i když o ní nemůžeme hovořit přímo jako o sbírce přísloví. Stejně jako *Sírachovec* se ani *Kniha Moudrosti* nedostala

---

31 Novotný, heslo "Apokryfy", s. 33

do kánonu, spadá do starozákonních apokryfních knih. Moudrost Šalamounova tvoří přechod mezi naučnými knihami biblickými a filisofií Filónovou. O Moudrosti je tu hovořeno jako o bytosti, která je prostředníkem mezi Bohem a světem. Mluví se tu o preexistenci duše, tedy o existenci duše před jejím vtělením a jejím uvězněním těle. Tedy myšlenky z platonské filosofie³². Kniha je rozvržena do 19 kapitol.

1.7 Rozdělení biblických přísloví podle obsahu

Široká škála přísloví nacházející se v *Bibli* je pro bližší přiblížení a seznámení se rozdělitelná do určitých oblastí. Při tomto dělení vycházím z publikace *Dictionary of the Bible*³³. Líbí se mi jakým způsobem autoři textu zvolili způsob třídění, zároveň s tím, že si uvědomuji, jak nesnadné je přísloví rozřadit, „neb jiné jest míněno jiným slovem se káže“ (J. A. Komenský), respektuji tedy jejich základní rozčlenění do skupin uvádím citace přísloví v českém překladu.

Jako první sféru *Dictionary of the Bible* představuje přísloví, jejichž tematika spadá do říše **nerostů a přírodnin**. Sem můžeme zařadit tato přísloví Jb 14,18: „*Voda kameny omílá*“ . V knize *Přísloví* nacházíme tato místa, Př 25,11: „*Jako zlatá jablka se stříbrnými ozdobami je vhodně pronesené slovo*“, na jiném místě Př 27,17: „*Železo se ostří železem.*“ Rovněž v knize *Sírachovec* máme množství přísloví z oblasti přírodnin, Sír 2,5: „*Vždyť zlato se zkouší v ohni*“, dále Sír 8,2c: „*Vždyť zlato zničilo mnohé*“ a Sír 13,1: „*Kdo se dotýká smůly, umaže se*“ či Sír 13,2c: „*Cožpak vydrží kovová nádoba vedle kovového kotle? Sotva na něj narazí, rozbije se.*“, dále *Sírachovec* 22,14: „*Co může být těžší než olovo?*“ a další.

Do druhou sféry *DB* řadí přísloví přináležící do **říše rostlin**. Na prvním místě uvedme Jeremjášovu řečnickou otázku, Jr 23,28b: „*Co je sláma do obilí?*“, stejně tak jako prorok, kterému mu je zjeveno Hospodinovo slovo, má ho tlumočit klidu a nestarat se o Hospodinův záměr. Další přísloví hovořící o jezení nezralých hroznů nalezneme ve shodné verzi na dvou místech, a to Jr 31,29 a Ez 18,2: „*Otcové jedli nezralé hrozny a synům trnou zuby.*“ Jediný rozdíl mezi oběma místy v ČEP je, že v knize Ezechiel je daný výrok zakončen otazníkem. V

---

32 Novotný, heslo „Apokryfy“, s. 33

33 DB, heslo „Proverb“, s. 138- 139

knize Přísloví bychom našli mnoho přísloví týkající se rostlinstva, jako *Přísloví 15,17*: „*Lepší je jídlo ze zeleniny a k tomu láska, než z vykrmeného býka a s ním nenávisť*“ a o stejném principu hovořící výrok *Př 17,1*: „*Lepší suchá skýva a k tomu klid než dům plný obětních darů a spory.*“ Do této skupiny slovník zařazuje víno jako nápoj jako produkt přírody, *Př 20,1*: „*Víno je posměvač, opojný nápoj je křikloun*“ nebo v knize Sírachovec, *Sír 9,10c*: „*Nový přítel je jako nové víno*“ nebo *Sír 19,2*: „*Víno a ženy připraví moudrého o rozum*“

Z **království zvířat** pocházejí následující pořekadla a přísloví, pro nás sfératřetí. Nejprve přichází výstraha, *Dt 25,4*: „*Při mlácení nedáš dobytčeti náhubek.*“ Dále se nám nabízí otázka *Jr 13,23*: „*Může snad Kúšijec změnit svou kůži? Či levhart svou skvrnitost?*“ a velice známé přísloví kdy je mravenec dáván člověku za příklad je *Př 6,6*: „*Jdi k mravenci, lenochu, dívej se jak žije, ať zmoudříš.*“ Ze knihy Přísloví jsou i další příklady o dobytku obecně *Př 14,4*: „*Kde není skot, je čistý žlab*“ a o koni *Př 26,3*: „*Na koně bič, na osla uzdu, na hřbet hlupáků hůl.*“ Z pasáží knihy Sírachovec *26,7*: „*Zlá žena, to je špatně upevněné volské jho, kdo ji chce ovládnout, je jako ten, kdo chytá štíra*“ dále *Sír 11,3*: „*Včela je sice malá mezi létajícími tvory, ale to, co dává, je ze všeho nejsladší*“, *Sír 12,13*: „*Kdo bude litovat zaklínače, že ho uštkl had*“, *Sír 13,15*: „*Každý živočich miluje sobě podobného*“, *Sír 13,17*: „*Jak může být vlk ve spolku s beránkem?*“, *Sír 21,2a*: „*Před hříchem utíkej jako před hadem.*“ V knize Jób čteme verš *Jób 6,5*: „*Hýká snad divoký osel, když má mladou travu.*“

Lidský svět je natolik obsáhlý, že je potřeba jej rozdělit na několik podskupin. Mnoho přísloví vyvstalo z reakce na **život jednotlivce**. Do této kategorie patří často citované: „*Jako Nimrod, bohatýrský lovec před hospodinem*“ (*Gn 10,9b*) a „*Což také Saul je mezi proroky?*“ (*1S 10,12 a 19,24*) či „*Jaká matka, taková dcera*“ (*Ez 16,44b*) nebo „*Neprávem nabyté poklady neprospějí*“ (*Př 10,2*). V knize Přísloví pak nachátíme *Př 10,7*: „*Památka spravedlivého bude k požehnání, kdežto jméno svévolníků zpráchniví*“ a *Př*: „*Syn otcovským káráním zmoudří, kdežto posměvač pohružky neposlouchá*“ a také *Př 13,20*: „*Kdo chodívá s moudrými, stane se moudrým*“ dále *Př 14,34*: „*Spravedlnost vyvyšuje pronárody, kdežto hřích je národům pro potupu*“, *Př 15,1*: „*Vlídná odpověď odvrací rozhořčení*“, *Př 14,23*: „*Každé trápení je k užítku.*“

Naproti tomu o **lenosti** se píše v *Př 20,4*: „*Na podzim lenoch neorá*“, *Př 22,13*: „*Lenoch říká: Venku je lev!*“, *Př 24,33*: „*Trochu si poležíš, trochu zdřímneš, trochu složíš ruce v klín a poležíš si*“, *Př 26,13-16*: „*Lenoch říká: Na cestě je lviče, v ulicích je lev. Dveře se otáčejí ve svém čepu a lenoch na svém loži. Lenoch sáhne rukou do mísy, ale je mu zatěžko*

vrátit ji k ústům. Lench si připadá moudřejší než sedm zkušeně odpovídajících.“

Dále v knize Přísloví nacházíme výroky o ženě v Př 21,9 a zcela shodnou citaci v Př 25,16: „Lépe je bydlet na střeše v koutku, než se svárlivou ženou ve společném domě“ jiným obrazem se vyjadřuje Př 27,15: „Neustálé zatékání vody v době dešťů a svárlivá žena jsou totéž.“ Podobně se objevuje výrok o ženě v knize Sír 25,16: „Raději budu bydlet se lvem a drakem než bydlet se zlou ženou“ .

Na téma **přátelství** se vjadřuje Sír 12,8: „Máš li se dobře, sotva objevíš pravého přítele, ale povede-li se ti zle nepřítel se neutají.“

Snad nejznámější z moudrostí řečených na adresu člověka je Př 26,27: „Kdo kope jámu, padne do ní“, výrok se opakuje téměř obdobně v knize Kaz 10,8: „Kdo kope jámu spadne do ní“ a v knize Sír 27,26: „Kdo kope jámu, sám do ní spadne..“

Dále člověku radí Sír 14,16: „Dávej i ber, dopřávej si podle chuti“ a Sír 20,18: „Je lépe uklouznout na dláždění nežli jazykem.“

Varování před **pýchou** a připomenutí nicotnosti lidské existence zmiňuje Iz 14,11b: „Máš ustláno v hnilobě, přikrývku máš z červů“, Iz 66,24: „Jejich červ neumírá, jejich oheň neuhsne“, Jb 7,5: „Mé tělo je obaleno červy a strupy plnými prachu“, Jb 17,14b: „ Jámě řeknu: ‚Tys můj otec‘, červům: ‚Matko má, má sestro.‘“, Jb 21,26b: „Společně ulehnou do prachu a pokryjí se červi“, Jb 24,20: „Ať na něho zapomene i matčino lůno, ať si na něm pochutnají červi“ a Jb 25,6: „Což teprve lidský červ, lidský syn, červíček pouhý!“

Další podskupiny přísloví se zabývá **životem národa** nebo širších společenství. Taková přísloví vidíme v 2 S 20,18: „(Kdysi se říkávalo): Je nutno doptat se v Abelu a přesně tak to provést“ nebo Jr 13,23: „Může snad Kúšijec změnit svou kůži?“ , viz. blíže kapitola 3.2. Dále sem BD řadí i Davidův výrok v 1 S 24,14: „Jak praví dávné přísloví: ‚Svévole pochází od ničemníků‘, ale má ruka proti tobě nebude nebude.“

Zcela shodné přísloví se nachází v Jr 31,29 Ez 18,2: „V oněch dnech už nebudou říkat: ‚Otcové jedli nezralé hrozny a synům trnou zuby‘“ a v: „Co si myslíte, když říkáte o izraelské zemi toto přísloví: ‚Otcové jedli nezralé hrozny a synům trnou zuby?‘“

Při sledování lidského života, které vedlo k sestavování přísloví, hrál rovněž roli **život válečníka**. Na tomto místě *Dictionary of the Bible* po druhé uvádí výrok z Genesis 10,9 : „Jako Nimrod bohatýrský lovec před Hospodinem“ a také Jb 2,4: „Kůži za kůži!“

Poslední podskupinu nazývá *Dictionary of the Bible* **náboženskou nebo nadlidskou sférou**. Z tohoto úhlu pohledu vypovídají přísloví Gn 22,14: „(Dosud se tu říká:), Na hoře Hospodinově se uvidí.“ 2 S 5,8: „(Proto se říká:), Slepý a kulhavý nevstoupí do Božího

domu.“ a Ez 12,22: „(Lidský synu, copak to máte za pořekadlo o izraelské zemi:), Dny uběhnou a každé vidění selže?“ a 2 Pa 25,8: „*Bůh má dost síly, aby pomohl i přivodil pád.*“

Tento výčet nám udává, která z výroků jsou v Bibli považována za *mešalim*. Jde o slova, která měla svou váhu, bylo to mocné slovo. Některé z nich jsou uvozeny uvozovací formulí, z čehož je patrné, zda byly v době tradování textu již v oběhu, o čem pojednávám v kapitole 1.5.

2 Biblická přísloví³⁴ v českém jazykovém prostředí

2.1 První sbírky přísloví v českém jazykovém prostředí

Přísloví patří k oblíbeným žánrům také ve slovanském prostředí. Ve staročeské literatuře se zachoval zápis několika přísloví lidového původu (např. *Dalimilova kronika*). Za první skutečnou sbírku přísloví se považuje sbírka Smila Flašky z Pardubic a Rymburka. Ze 16. století se zachovala sbírka br. Matěje Červenky, kterou doplnil, uspořádal, okomentoval a ve své *Gramatice* vydal Jan Blahoslav³⁵. Stejně tak v 16. století vznikla první česko-latinská sbírka, která byla skompletována Jakubem Srncem z Vražova roku 1582³⁶ měla sloužit jako školní pomůcka k procvičování latinské gramatiky a měla sloužit jako školní pomůcka k procvičování latinské gramatiky. Sbírkou přísloví sepsal také Jan Amos Komenský a nazval *Moudrost starých Čechů*.

Proud zájmu o lidovou slovesnost započal výrazněji hnutím národního obrození. Zde uvedme alespoň ty nejvýraznější sběratele jako František Ladislav Čelakovský: *Mudrosloví*

---

34 V tomto dělení se však autor od autora liší. /Komenský (viz.2.2) rozlišuje: „přísloví neb přípovídka“ a „krátké a mrštné propovědění.“ Čelakovský (viz 2.3) rozlišuje: „pořekadla“ a „rčení.“ Zaorálek si všimá těchto rozdílů a forem v úvodních poznámkách ke svým *Lidovým rčením* (s.5-12). Pod pojmem „rčení“ uvádí: rčení, pořekadlo i úsloví, které stručně charakterizuje.

Pozn.: V této práci však pojem „**přísloví**“ zahrnuje všechny typy slovních spojení lidové slovesnosti., viz pozn. pod č. 12

35 sbírka přísloví Matěje Červenky a Jana Blahoslava, vyd. Hanka, ČČM 3, 1829 , sv. IV

36 sbírka Jakuba Srnce z Vražova: *Dicteria seu Proverbia Bohemica*, 1. vyd.1582, 2. vyd. 1599

národu slovanského, který je snad nejpodstanější sbírkou české lidové slovesnosti. Dále pak Josef Dobrovský: *Českých přísloví sbírka* a z 20. století podlemě nejvýraznější Jaroslav Zaorálek: *Lidová rčení*. Patrik Ouředník se ve svých pracech soustřeďuje přímo na biblické téma, jako jeho slovník *Aniž jest co nového pod Sluncem (Slova rčení a úsloví biblického původu)*, mi byl velikou inspirací v této práci.

Nahlédněme však nyní do sbírky Komenského podrobněji s vědomím našeho tématu tj. biblických přísloví, a to v českém jazykovém prostředí druhé poloviny 17. století.

2.2 Biblická přísloví v Komenského sbírce *Moudrost starých Čechů*

Celý název Komenského sbírky zní *Moudrost starých Čechů za zrcadlo vystavená potomkům / Adagiorum Bohemicorum Farrago*. Patří k těm pracím Komenského, které nebyly za jeho života vydány a bylo zachováno v jednom jediném rukopisném exempláři. Obrozenští vědci čerpají z této sbírky, hlavně Čelakovský, který roku 1852 vydává svou sbírku *Mudrosloví národu slovanského v příslovích*. Další obrozenec V. V. Tomek poprvé tuto sbírku vydal spolu s *Didaktikou* roku 1849³⁷. Komenského sbírka je sestavena výhradně z českých přísloví, jenom u některých autor uvádí jeho latinský ekvivalent.

V samém úvodu k této sbírce nazvaném *Přípovídky co a k čemu jsou a odkud se berou?* definuje Komenský přísloví takto: *Přísloví neb přípovídka jest krátké a mrštné nějaké povědění, v němž se jiné praví jiné rozumí*. V této charakteristice akcentuje metaforický aspekt přísloví, upřednostňuje jej například před morálním naučením.

Udává nástin dělení paroemií do čtyřech skupin:

1. **Z věcí přirozených, živelů, kovů, zrostlin, zvířat etc.**
2. **Z věcí řemeslných, od lidí vymyšlených a spořádaných**
3. **Z historií neb věcí někdy při někom stalých a zběhlých**
4. **Z básní a fabulí, kterýmiž někdy mudrci lidské činy vyobrazili**

Toto základní dělení je v samotném textu děleno dále dle konkrétních témat, jako

---

37 Jan Amos Komenský: *Opera Omnia*, Academi, Praha 1969, str. 345

např.: *Z věci přirozených – Přísloví od Boha a anjelů vzatá, Přísloví od oblohy vzatá, Od času, Od místa, Od ohně, Od světla, Od vody, Od živočichů* atd.

Autoři vydání Komenského souborného díla *Opera Omnia I*, ve svých poznámkách uvádí seznam míst, která se opírají o biblickou tradici, tím je míněn Starý i Nový Zákon. S pomocí těchto poznámek vyhledávám přísloví a slovní obraty převzaté nebo inspirované oběma celky a na pozadí vlastního úsudku pak vybírám pouze ta přísloví inspirovaná Starým zákonem. Jazyk, ve kterém jsou biblická přísloví zachycena, stojí, jak předpokládám, blízko překladu Kralických.

Toto je výčet přísloví a rčení s kořeny ve Starém zákoně.

1. *Bůh není náhlý, ale jest pamětlivý.* - odkaz Ž 50,21
2. *Jak tě najde, tak tě souditi bude.* - odkaz Ez 33,12
3. *Strom po ovoci znáti.*
4. *Kdo chce žíti, musí síti. Co kdo seje, bude žíti.*
5. *S švagrem na zajíce, s bratrem na medvěda / Bratr bratru jako město hražené*
- uveden odkaz na Šalamouna
6. *To na nepřátely přijdi!* - odkaz Da 4,16
7. *Kdo komu jámu kopá, sám do ní upadá.*
8. *Mouření nezblží*
9. *Uchvátil požehnání* - vysvětl. „říká se o někom, kdo druhého v něčím předstihne, jako Jákob prvorozenectví Ezauchovi předvrátil.
10. *Slepý slepého vůdce, oba do jámy.*
11. *Prorok není beze cti, jedině ve vlasti své.*
12. *Na Abrahama volá* - vysvětl. „za milost prosí jako bohatec onen v pekle: Otče Abrahame, smiluj se nade mnou! (Luk.16)“
13. *Půjde k Abrahamovi* - vysvětl. „umře“
14. *Achabovské pokání* s odkazem na 2 Kr 21 a dodává „jest pošmourné a neupřímné“
15. *Pyšným Bůh se protiví.*
16. *Evě není dobré býti samotné.*
17. *Pravý Goliáš* - vysvětl. „tj. tyran“
18. *Gabaonitská věc* - vysvětl. „tj. sešlá“
19. *Kainovská vlídnost / Nechci já býti jemu Kainem.*

20. *Mamonu služebník*

21. *Mojžíš s Aronem* - vysvětl. „zn. pomoc“

22. *Saul mezi proroky* - vysvětl. „říkáme, když koho mezi těmi vidíme, mezi něž nepřínáleží“

Podobně *Napadl ho duch Saule proroka* - vysvětl. „zlobivost neb vzteklost ho pojala“

23. *Sardanapál* - vysvětl. „obžerný“

24. *Uriášovské listy*

Pouze přísloví č. 1- 8, 10, 11, 15, 16, 22 jsou slovní obraty proverbského typu, které spadají do prostoru mého zkoumání, viz. dále v kapitole 2.4.

Z tohoto přehledu je patrné, že některé slovní obraty a přísloví inspirovaná Starým zákonem jsou dávno zapomenutá (č. 6, 9, 23, 24) a v dnešním jazyce po nich není ani památky, a naopak některá z nich jsou užívána až do současnosti (č. 4, 7, 10, 23).

2.3 Biblická přísloví ve sbírce F. L. Čelakovského

Další velký rozkvět zájmu o lidovou slovesnost přinesla doba národního obrození. Zájem o lidovou slovesnost přináší s sebou jak vydávání starších sbírek přísloví, tak i tvorbu sbírek nových. V prostředí obrozenců jako byl Hanka, Dobrovský, Čelakovský, kteří mezi sebou ve 20. letech 19. století udržovali živé kontakty a přátelské styky, vzniká velký zájem, podpora a popud právě pro sbírku přísloví, která je snad až do dnešní dnů nejpropracovanější sbírkou jak přísloví českých, tak jiných národů slovanských. Čelakovský dokončuje svou sbírku r. 1846 a první vydání se jí dostává r. 1951. Jak píše Karel Dvořák v doslovu k Čelakovského sbírce, Čelakovský svým způsobem hledá v *Mudrosloví* „národní duši“³⁸.

Autor doslovu řadí Čelakovského *Mudrosloví* k největším vědeckým výkonům českého romantismu, vedle Šafaříkových *Starožitností* a Palackého *Dějin*.

Čelakovský znal všechny v jeho době známé a tiskem zpřístupněné starší české sbírky přísloví (Flašku vyd. 1827 Palackým/Červenku a Blahoslava vyd. 1829 Hankou/ Srnce a Horného vyd. 1804 Dobrovským), jako první též těžil z rukopisné do té doby neznámé sbírky

---

38 Čelakovský, František Ladislav: *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích*, Vyšehrad, Praha 1949, s. 914

Komenského.³⁹ Čelakovského mudroslovné dílo se tyčí nad ostatní sbírky „jako pomník“, jak se vyjadřuje K. Dvořák .

Sbírka má dvě části: 1. *Mudroslovní národu slovanského ve příslovích*

2. *Sbírka prostonárodních českých pořekadel*

V přední sbírce přísloví slovanských jsou v rámci dělení vyznačena přísloví biblická (Čelakovský, s. 16-30). Zde však uvádí přísloví mnohá slovanských jazyků rusky, polsky, chorvatsky, česky aj. označené vždy malým počátečním písmenem kterého příslušného jazyka. Je zde uvedeno mnoho slovních spojení. Přímé citace s pramenem a odkazem na Bibli jsou uvedeny v závěru tohoto oddílu

A právě tato přísloví opatřená odkazem na Starý zákon uvádím v následujícím přehledu. Všímám si však už výhradně celistvých biblických citací

1. *Pán Bůh dal, Pán Bůh vzal.* (Job 1,21)
2. *Srdce královo v ruce Boží.* (Př 21,1)
3. *Jak tě najde, tak tě souditi bude.* (Ez 24,14)
4. *Kdo jak činí tak odplatu bere.* (Př 12,14)
5. *Pýcha předchází pád.* (Př 16,18)
6. *Kde pýcha, tu i pohanění.* (Př 11,2)
7. *Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá.* (Kaz 27,29)
8. *Otcova kletba vysušuje, a matčina z kořen vyvracuje.* (sr. Kaz 3,11)
9. *Blázna by v stoupě zopíchal, jiný nebude.* (Př 27,22)
10. *Slibíš-li za přítele, utrápí tě nepřítel.* (Př 6,1)
11. *Ne všelikému slovu věř.* (Kaz 19,16)
12. *Víno obveseluj srdce lidská.* (Ž 103,15)

Jak je z přehledu patrné, tento výčet konkrétních biblických citací nebo shrnutí obsahu některých biblických pasáží je mnohem obsáhlejší než u Komenského, kde se vyskytuje převážná část výroků spíše jako znak, označení pro nějaký konkrétní charakteristický rys pro člověka nebo situaci (těmito se nadále nezaobírám) a na rozdíl od Komenského jsou tyto citace opatřeny vždy odkazem na Bibli. Čelakovský se s Komenským shoduje pouze ve známém přísloví *Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá* (č. 7), kde se liší jen závěrečná

---

39 Čelakovský, s. 910

forma slovesa - u Komenského „*upadá*“, u Čelakovského „*padá*“. A dále nacházíme shodný moment v přísloví *Jak tě najde, tak tě souditi bude* (č. 3), kde však je u obou autorů uveden jiný odkaz na Bibli - u Komenského Ez 33,1 u Čelakovského 24,14. Z tohoto nabytí výčtu přísloví s přímým odkazem na Písmo, je možné vyvodit soud a podat tento jev jako důkaz, že znalost Bible mezi lidmi byla v Čelakovského době mnohem větší a detailnější než v době Komenského.

Dále se zaměřuji na výhradně české prostředí, tedy na druhou část knihy nazvanou *Česká pořekadla*, která je řezena dle samostatného dělení. Stejně tak jako u Komenského mě zajímá, jakým způsobem Čelakovský postupuje při třídění příslovečného materiálu, i zde uvádím schéma dělení v základních bodech (vybírám ke každému oddílu jen ty nejdůležitější body, ke každé kapitole jejich uvedeno až 20):

1. Rozum. Dobrota. Láska. Pravda.
2. Nepravosti. Zlý. Chytrý. Lhář. Zloděj. Zahaleč. Skoupost.
3. Jiné nepravosti a vady duševní. Pýcha. Hněv. Nedůtklivý. Nepřízeň. Svéhlavost.
4. Mysli zpozdilost. Blázen.
5. Žalost. Zmoudření po škodě. Pře. Nutiti. Strach. Vina. Staroba.
6. Jídlo. Chut. Smilstvo. Vady a jiné vlastnosti tělesné. Spaní.
7. Jazyk. Pověst.
8. Bydlo dobré. Bydlo zlé. Bohatství. Chudoba.
9. Čas. Podobnost.
10. Odbyří. Posměch. Některá žertovná a satirická pořekadla.

Z tohoto přehledu základních bodů kapitol je vidno, že Čelakovský toto dělení od začátku do konce směřuje na člověka. Dělí tak přísloví po principu, a ne po obrazu, kterým se prezentuje, čímž se výrazně odlišuje od dvou již uvedených způsobů dělení - v *Dictionary of the Bible* a v Komenském.

2.4 Rozdělení biblických přísloví podle Patrika Ouředníka

Alexandr Stich a úvodu nazvaném *Jazyk Bible*, kde se vyslovuje ke sbírce Patrika

Ouředníka Aniž *jest co nového pod sluncem* uvádí, že motivací k sepsání této publikace bylo autorovi představit čtenáři, která česká slovní zásoba a její idiomy jsou úzce propojeny s Písmem. Ukázat která slovní spojení, kterých každodenně používáme pocházejí z Bible, aniž bychom si toho při jejich vyslovení uvědomili.

Sbírka je řazena abecedně podle klíčových slov spojení a obsahuje odkazy jak na Starý, tak na Nový zákon. V této kapitole nehodlám citovat veškerá přísloví, která pocházejí ze Starého zákona. Chci si však pozastavit nad Ouředníkovou definicí pěti skupin idiomů, které sbírka obsahuje. Činím tak hlavně z toho důvodu, že česká jazykověda je v podstatě nejednotná na poli definice, co je **přísluví, rčení, pořekadlo, úsloví, přirovnání a pranostika**.

Ouředník se nezabývá členěním po stylistické struktuře jako např. J Zaorálek, ale jeho skupiny jsou formulovány jejich obsahem, kteréžto dělení je mi daleko bližší.

Uvedený materiál sbírky by šlo jak autor uvádí v Poznámce na úvod do 5 skupin:

1. **idiomy proverbiálního typu**, např. *Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá.* (Př 26,27)
Pýcha předchází pád. (Př 16,18)
2. **doslova převzatá podobenství**, např. *kolos na hliněných nohách* (Dan 2,31-36)
3. **rčení vycházející z reálných citací a obrazů**, např. *být v lůně Abrahámově*
4. **původně metaforické výrazy a obraty, které časem získaly symbolickou hodnotu**, např. *v hodině dvanácté, v jámě lvové*
5. **obraty a rčení souvisejícími s biblickými reáliemi jako takovými**, např. *pamatovat Abraháma, být starý jako Metuzalém*

Tyto Ouředníkovy principy rozdělení by bylo možné aplikovat na výrazy lidové slovesnosti s odkazem na Bibli, které se vyskytují u Komenského. Komenský se však výrazem *paroemie* dále vyhýbá nutnosti slovní spojení dále žánrově definovat.

Z Ouředníkovy dělení vidíme, že do lidové slovesnosti a idiomatiky je zahrnuto mnoho žánrů a forem. Tím se ukazuje, jak je toto téma důkladnějším pohledem nabývá na mohutnosti. Osou mé práce je hebrejské *mašal*, a proto mnohé jevy české slovesnosti odkazující na biblické prostředí musím vyloučit, přestože podobné reminiscence se objevují, a proto by se nabízelo jejich srovnání, velice výrazně i v moderní hebrejštině.

3 Biblická přísloví v moderní hebrejštině

3.1 Cesta biblického *mašal* do moderní hebrejštiny

Yosef Guri v úvodu ke své sbírce nastiňuje, jakým způsobem přišla přísloví a další výrazy lidové slovesnosti do současné hebrejštiny (Guri, s. 4-7). V moderní hebrejštině se tyto lidové výroky označují termínem *pitgam*. Na pozadí tohoto Guriho zmapování, bych chtěla zrekonstruovat možné proudy pramenů a zdrojů, ze kterých se mohla zrodit lidová slovesnost v současném Izraeli. Nekladu si za cíl sledovat židovskou diasporu po celém světě, ale zaměřuji se na komunikační uzle mezi území starověké Palestiny a střední a východní Evropy, kde se usazují příchozí slovanské kmeny.

Jedním směrem pohybu je pohyb přísloví z hebrejské Bible - přes řečtinu, jazyk prvotní církve - staroslověnštinu - až k prvním překladům Bible do národních jazyků. Pro národy jižní a západní Evropy hrála roli latina, ve které se biblická zvěst šířila a vštěpovala do povědomí obyvatel. Když se lidé dočkali překládů Bible do národních jazyků, odtudbyla už jen snadná cesta ke zdomácnění toho kterého biblického výroku. Lidé ho mohli přijmout za svůj o lidem za svůj v jeho mateřštině.

Hebrejšтина v tuto chvíli mezi židovským obyvatelstvem spí. Užívá se výhradně pro liturgické účely a středověcí židovští učenci v ní vypovídají o závažných náboženských otázkách. Povypovězení Židů z mnoha zemí Evropy během 13.-15. století začíná v 15. století velká migrace židovského obyvatelstva směrem na východ. na území Polska, Ukrajiny, Litvy i a jiných slovanských národů. Židé zde jako běžně dorozumivací jazyk používají nově vzniklý jazyk jidiš, který s šíří v oblasti centrální a východní Evropy⁴⁰.

Jazyk jidiš reagoval na jazykové prostředí, do kterého byl zakomponován a vstřebával do sebe mnohé vlivy z kultury a jazyka, se kterým přicházel v bezprostřední kontakt v každé jednotlivé zemi. Tato prostupnost se zajisté týkala právě lidové slovesnosti. Můžeme tedy říct,

---

40 Pozn.: Zabývám se zde pouze jazykem jidiš, jako živým dorozumivacím jazykem aškenázských Židů, které sousedili se slovanskými národy, do které rodiny patří i národ Čechů. Právě v jidiš se zračí vliv okolních slovanských jazyků, mezi které patří i čeština. Středověký jazyk sefardských Židů a jeho funkci a vliv lidovou slovesnost záměrně vypouštím pro celkové zaměření mé práce (srov. jazykové prostředí moderní hebrejštiny a češtiny). lidovou slovesnost záměrně vypouštím pro celkové zaměření mé práce (srov. jazykové prostředí moderní hebrejštiny a češtiny).

že jazyk jidiš přejal jistou část přísloví z lidové slovesnosti okolních národů a přes jidiš se tato přísloví do stala až do jazyka moderní hebrejštiny. První vlna židovské imigrace do Palestiny (1882-1904) čítala převážnou většinu přistěhovalců právě z Ruska, kde se hovořilo jazykem jidiš stejně tak jako rusky. Odtud se ruská přísloví velice snadno mohla dostat do moderní hebrejštiny používané přistěhovalci na území svaté země, a to přes jazyk jidiš ve funkci zprostředkovatele mezi těmito dvěma světy, anebo přímou vzájemnou inspirací. Tento jev *Guri* dokládá některými příklady shodnosti ruských a současných izraelských přísloví. Já uvádím srovnávací příklad v češtině: české přísloví *Jablko nepadá daleko od stromu* se zcela shoduje s moderním hebrejským příslovím *Ha tapuach ejno nofel rachok min ha arec*. Byla snad dřív slepice nebo vejce?

O vzájemném vlivu a inspiraci mezi národy slovanskými na poli lidové slovesnosti nám vypovídá zcela jasně Čelakovského sbírka. Tento jev má však ještě širší dosah a tento vzájemný vliv mezi národy je patrný na celém území Evropy.

3.2 Současná hebrejská přísloví s kořeny v Bibli

V této části práce se věnuji vlastnímu výkladu přísloví (pitgamim) z kulturního prostředí státu Izrael, které má kořeny v Bibli. Tyto pitgamim vybírám ze sbírky Yosipa Guriho *All's Well That Ends Well*. Uvádím vlastní překlad, kde zachovávám slovosled rčení, neboť i ten je v takové krátké formulaci dosti podstatný. Činím tak vědomě, aby vyzněla původní akcentace jednotlivých slov, přestože překlad nebude po češtině zcela hladký. Na porovnání uvádím přímou citaci z českého ekumenického překladu Bible s odkazem na konkrétní knihu a verš.

S pomocí *Překlada s výkladem SZ* (eds. M. Bič, J. B. Souček, Jednotlivé svazky, Kalich, Praha 1968-85)) zasazuji přísloví do původního kontextu a vysvětluji jeho význam v onom konkrétním užití.

V bodech se dotýkám způsobu užití, jak je ho využíváno dnes (zde vycházím z konzultací z odilými Izraelci).

Na závěr výkladu uvádím anglický ekvivalent a s pomocí mnohých sbírek přísloví (Ouředník, Zaorálek, Čelakovský, Komenský) vyhledávám k němu český protějšek. Snažím se aby český ekvivalent vypovídal o stejné lidské zkušenosti, byť k tomu používá jiné vyobrazení, jinou metaforu.

Je to práce, pro kterou není jedna konkrétní metoda. Některé přiřazené ekvivalenty jsou zřejmé, o jiných je možné polemizovat. V tom se skrývá úskalí, ale i krása zkoumání ústní tradice.

Avot achlu boser ve šinej banim tikhejna.

Otcové jedli nezralé ovoce a zuby synů trnou.

Otcové jedli nezralé hrozny a synům trnou zuby. (Jr 31,29)

Obraz jíst nezralé hrozny v biblickém jazyce znamená dopustit se něčeho ničemného. Jakýkoliv špatný čin otců se může negativně odrazit v životě jeho potomků, je tím míněn zajisté tento princip stejněplatný na jedince, ale na celé společnosti.

V Biblickém kontextu je tento princip odplaty za hřích je nastolen v Dekalogu Ex 20,5 a 34,7 a 25,5, kde Hospodin sděluje lidu skrze Mojžíše, že bude stíhat viny otců na synech až do třetího i čtvrtého pokolení. Avšak zároveň že bude prokazovat milosrdenství tisícům pokolení těch, kteří ho milují a jeho přikázání zachovávají.

V kontext knihy Jeremjáš je toto přísloví předloženo s počátečními slovy: „*V oněch dnech už nebudou říkat: Otcové jedli nezralé hrozny a synům trnou zuby.*“ Je zde tedy ústy proroka Jeremjáše nastolen nový princip odplaty, a to ten, že *lidé nebudo svalovat vinu na otce a dovolávat se známého přísloví o otcích, za něž trpí synové. Přiznají však odpovědnost každý sám za sebe.* (SZ, *Překlad s výkladem.* Praha, Kalich 1983, s. 193, dále v textu jen *Výklad*). Považuji použití a vyvrácení tohoto přísloví jako důležitý obrat v náboženském smýšlení izraelského národa.

Stejně přísloví je citováno v knize Ezechiel 18,2. O něco málo pozdější Ezechiel zde obšírně polemizuje proti tomuto přísloví, které bylo v době babylonského zajetí patrně oblíbené. Prorok zde tlumočí Hospodinovo slovo a uvádí přísloví rozhořčenou uvozovací formulí: „*Co si myslíte, když říkáte o izraelské zemi toto přísloví.*“ Období zajetí přineslo i změny do uvažování o společnosti a svobodné vůli jedince. Tato polemika vlastně dodává naději, že vina předků není něco, ze kterého není každý člověk schopen se vlastním životem očistit. Podstatný je náš život a naše rozhodnutí a za ty budeme souzeni a nikdo se už nesmí vymlouvat slovy tohoto starého lidového přísloví.

Lidová tradice nadále užívá přísloví (uvedeno Y. Guri, s.9) v jeho původním významu. Vnímám však posun principu, že zatímco v biblickém kontextu je soudcem Bůh, v lidovém

kontextu je člověk souzen svým okolím. Špatná pověst otcova už automaticky vrhá špatné světlo na syna. Hřích otcův se s ním „veze.“ Vztah otec syn zde pouze naznačují blízký vztah, ale je může se to týkat jakéhokoli společenského vzorce. Tuto vlatní interpretaci předkládám po konzultaci s rodilými Izraelci.

A: *The fathers have eaten sour grapes and the children's teeth are set on edge.*

Č: *Pán uklouzne a sedlák si za něho nohu zláme.*

Avanim šachaku majim.

Kameny jsou omílány vodou.

Voda kameny omílá. (Jb 14,19)

Toto přísloví není uvozeno žádnou uvozovací formulí. Je zakomponováno do řeči Jóbovy a jeho úvah o životě člověka. Formální útvar, z kterého je tato sentence vyňata, je paralelismus membrorum antitetický: „*Voda kameny omílá, svým proudem odplaví prach země. tak zničíš naději člověka.*“ Tento verš je začleněn *donového oddílu, který se často chápe jako nově propuknuvší beznaděje Jóbovy (SZ, Překlad s výkladem, Svazek 8, s.131)* a hovoří jím na Hospodinovu adresu. I tvrdý kámen je tak dlouho vodou omílán, až je zbyvený všech hran a zůstává z něj hladký oblázek.

Když si přisvojuje lidová tradice tento výrok, voda se stává ekvivalentem velice poddajného živlu, který však svám vytrvalým působením je schopen pozměnit něco tak tvrdého, jako je kámen. Hovoří tak o neústupnosti a zároveň trpělivosti, která časem přináší své plody. Vzpomeňme si, že plynutí vody zároveň v sobě obsahuje metaforu času. Známe například z českého přísloví *Od té doby uplynulo už hodně vody.*

A: *Constant droppings wears away a stone.*

Č: *Tichá voda břehy mele.*

Trpělivost přináší růže.

V jistém smyslu sem zařazuji rovněž *Stokrát nic umorilo osla.*

Adam leamal julad.

Člověk pro lopotu je zrozený.

Člověk je však zrozen pro trápení. (Jób 5,7)

Toto přísloví je součástí řeči Elífazovy k Jóbovi jednoho ze tří jeho přátel. Tato řeč následuje poté, co Jób proklíná den svého narození, dále se ptá po smyslu Božích cest a na to reaguje Elífaz svou první řečí, který k Jóbovy přátelsky promlouvá, byť ho napomíná a kárá. Tento výrok začíná na začátku tohoto dvojverší: „*Ničemnost přec nevycháuí z prachu , trápení neklíčí z půdy, člověk je však zrozen pro trápení a jiskry, aby létaly vzhůru.*“ Toto dvojverší stojí jakoby v protikladu ke Gn 3,17 , kde je míněno, že země bude přinášet člověku trápení. *Takový stav je následkem pádu člověka, pro nějž byla půda prokleta (SZ, Překlad s výkladem, Svazek 8, s. 60).* A na tomto místě je psáno, že trápení právě tak neklíčí z půdy. V kontextu knihy Jób a jeho úvahami nad lidským neštěstím, zde Elífaz představuje svůj vlastní názor a přesvědčení, že trápení je důsledkem předcházejícího lidského jednání.

Lidová tradice tomuto rčení ponechává původní smysl a je v současném Izraeli hojně používáno.

A: A man was born to work.

Č: Člověk je pro práci zrozen.

Život je pes. Můžeme ekvivalent shodující se spíš v náladě výroku, kterým si člověk při jeho vyslovení tak trochu stěžuje. Hovoří o údělu člověka. Mezi lidmi je známé i rozvinutí *Život je pes a my jsme jeho patník.*

Ohev kesef lo jisba kesef.

Ten kdo miluje peníze, nnasytí se penězi.

Kdo miluje peníze, peněz se nenasytí. (Kaz 5,9)

V knize Kohelet je toto přísloví, jak tento výrok můžeme beze zbytku označit, členem paralelismu membrorum, který zní v celku „*Kdo miluje peníze, peněz se nenasytí, kdo miluje hojnost, nemá nikdy dosti. Také to je pomíjivost.*“ Dále Kohelet pokračuje v tomto tématu a poukazuje na stinnou stránku bohatství, jestliže k němu člověk pojímá nepravý vztah: *Bohatství samo není zlé, může být i průvodním znakem požehnání (SZ, Překlad s výkladem, Svazek 10, s.208).* Kazatel se tímto vyslovuje proti svodům peněz, které mohou působit v člověku touhu mít jich ještě víc.

V současném kontextu význam zůstává stejný, avšak je možno do tohoto přísloví

zahrnout princip nenasytlosti a neskromnosti i co se týče jiných věcí než-li peněz.

A: *Who loves silver will not be satisfied with silver.*

Č: *S jídlem roste chuť.*

Be maalalav jitnaker naar.

Ve skutečích poznáš chlapce.

Už na chlapci se z jeho způsobů pozná. (Př 20,11)

Toto přísloví patří do druhé sbírky přísloví Šalamounových v knize Přísloví. Celý výrok zní: „*Už na chlapci se z jeho způsobů pozná, zda bude v jednání ryzí a přímý.*“ Vypovídá o tom, že už v dětském věku, lze poznat vlohy budoucího muže. „*Je ovšem zapotřebí tyto vlohy pěstovat a usměrňovat*“ (SZ, Překlad s výkladem, Svazek 10, s. 118).

Lidová tradice výroku tohoto užívá ve významu, že ne slova ale činy mluví.

A: *A bird may be known by its song.*

Č: *Strom poznáš po ovoci.*

Podle nosa poznáš kosa.

Binpol ojevcha al tismach.

Když padne tvůj nepřítel, neraduj se.

Neraduj se z pádu svého nepřítele. (Př 24,17)

Výrok je součástí *paralelismu membrorum*, který zní vcelku: „*Neraduj se z pádu svého nepřítele, nejásej nad jeso klopýtnutím ani v srdci, nebo to Hospodin uvidí a bude to zlé v jeho očích.*“

Tento výrok je součástí sbírky nazvané Slova moudrých. „Verš od kazuje na místo v Jóbově přímé řeči Jb 31,29: „*Jestliže jsem se radoval ze zániku toho, kdo mě nenáviděl a byl rozjařen, že potkalo ho něco zlého.*“ V závěru výčtu všech možných nepravostí a hříchů, kterých se nedopustil říká: „*Ať místo pšenice vzejde trní, místo ječmene býlí.*“ Toto přísloví vyslovuje etický nárok, který by měl mít každý uložený v srdci a přistupoval. Jiná pasáž, která vypovídá o respektu k nepřítelům je v Ex 23,5: „*Když uvidíš, že osel toho, kdo tě*

nenávidí, klesá pod svým břemenem, zanecháš ho snad, aniž ho vyprostíš? Spolu s ním ho vyprostíš.“

Tato starozákonní etika přešla do současné hebrejštiny v podobě krátkého rčení vybraného z knihy Přísloví a používá ho ve stejném kontextu, jakým figuruje v herejském originále.

V českém prostředí nenacházím shodný ekvivalent. V tomto duchu si vzpomínám na přísloví málo zcela zcela s opačným nábojem *Když zgrejzlo prase mě, ať zgrejzne i sousedovi, které je* (lépe tomu tak) mlo používané.

A: *Rejoice not when your enemy falls.*

Č: nenalezen

Gam bischok jikav lev.

Také ve smíchu bolí srdce.

Také při smíchu bolívá srdce. (Př 14,13)

Výrok je obsažen v první sbírce přísloví Šalamounových. Celý výrok zní: *„Také při smíchu bolívá srdce a na konci radosti bývá žal.“* Lidé možná raději skrývají svou vlastní bolest před druhými úsměve na tváři. *Člověk se oddává radovánkám, aby přehlušil bolest v nitru. Koncem takové radosti je však smutek bez výhledu a bez naděje*(SZ, Překlad s výkladem, Svazek 10, s.85). Tedy v přísloví v kontextu ostatních ponaučení nepřímou kritizuje takové chování, které by se přílišným hýřením chtělo přehlušit vnitřní smutek. Vidí dopředu, že takové chování nemá smysl, neboť žal se dostaví tak jak tak.

V současné době není výrok míněn ke kritice, ale spíše ke konstatování něčího chování.

V češtině k tomuto výroku nacházím paralelu pouze ve výroku *Na tváři lehký smích, hluboký v srdci žal je výrok*, který vyslovil K. H. Mácha a Jaroslav Seifert tento výrok parafrázoval, *Na tváři lehký žal, hluboký v srdci smích.*

A: *Laughter through the tears.*

Č: nenalezen

Daj natan daj lakach.

Hospodin dal, Hospodin vzal.

Hospodin dal, Hospodin vzal. (Jb 1,21)

V prvním dějství knihy takto reaguje Jób na zprávu o tom že pod tíhou stanu, který se pod náporom větru utrhl a zřítím zahynuky všichni jeho synové a dcery. Na to si rozthl svou řízu, oholil si hlavu, padl na zem a řekl: „*Z života své matky jsem vyšel nahý, nahý se tam vrátím. Hospodin dal, Hospodin vzal; jméno Hospodinovo buď požehnáno.*“ Takto vyjádřil svou bolest a smutek více činem nežli slovy. Roztrhnutí řízy, jak se s ním setkáváme na mnoha místech Starého zákona, bylo zvykem tehdejší doby a výratem veliké bolesti. Pak si oholí hlavu. Jak udává výklad ke SZ jde o prastarým, už předizraelský, všeobecně rozšířený obyčej, Vypravěč dodává, že se při tom ani slovem neprohřešil vůči Hospodinu. Výrok přichází v extrémě vypjatém momentě a v tomto kontextu vypovídá o obrovské poslušnosti Jóbově vůči Bohu.

*Hospodin zástává pro Jóba i v jeho utrpení svrchovaným Pánem a Dárcem všeho, Co, člověk má, má u jeho milostim a co on dal, to má právo si opě vzít. Člověk přichází na svět nahý nepřináší si s sebou nic (SZ, Překlad s výkladem, Svazek 8, s. 36). Tuto myšlenku paralelně rozvíjí kazatel, kdy v širokém kontextu hovoří o člověku, ve verši Kaz 5,14: „*Jako vyšel z života své matky, nahý zase odchází, jak přišel, a za svoje pachtění si nic neodnese, ani co by se do ruky vešlo.*“*

Zajímavé na lidové verzi tohoto výroku je, že na místo tetragramu, který se objevuje v originálním hebrejském textu v první i druhé části přísloví, užívá tradice slovo *Daj*. Je to snad zkrácená verze jednoho z označení pro Hospodina, a to *Šadaj - Všemohoucí*. Tímto výrok i nadále člověk deklamuje smírlivý postoj ke ztrátě.

A: God giveth, God taketh.

Č: Bůh dal, Bůh vzal.

Ha jahafoch kuši oro?

Zda-li změni Kúšijec jeho kúži?

Může snad Kúšijec změnit svou kúži? (Jr 13,23)

Tento výrok se objevuje v Bibli v řeči proroka Jeremjáše, v pasáži kdy prorokuje lidu

že město Jeruzalém bude za jeho špatné činy vyvráceno. V této pasáži přirovnává Jeremjáš Jeruzalém k ženě, která se oddávala cizoložství. Za to pak bude trestána. Následuje výrok, který zní: „*Může snad Kúšijec změnit svou kůži? Či levhart svou skvrnitost? Jak vy byste mohli jednat dobře, když jste se naučili páchat zlo?*“ Prorok se po obrazném výroku se oslovení opět posluchače. Slovo Kúšijec znamená příslušníka okolního národa, jehož lid byl tmavé barvy kůže. Výraz *kuši* tedy pro snazší uchopení principu *Výklad SZ*, ze kterého čerpám píše slovem *černoch*. *Tak jako černoch nemůže změni barvu své kůže a levhart sou skvrnitostm tak člověk sám od sebe se nemůže vymanit z moci hříchu, je vždy nakloněn spíše ke zlému než k dobrému (SZ, Překlad s výkladem, Svazek12, s. 96).*

Současné užití v určité situaci ten fakt , že někdo je od přirozenosti takový jaký je a není možné tuto přirozenost změnit.

A: *The leopard does not change his spots.*

Č: *Zvyk je železná košile.*

Starého psa novým kouskům nenaučíš.

Komu není shůry dáno, v apatyce nekoupí.

Ha kesef jaane et ha kol.

Peníze odpoví na všechno.

Peníze vyřeší všechno. (Kaz 10,19)

Výrok je součástí pasáže knihy Kazatel, která má ČEP nadpis *Kletba pošetilosti*. Celý výrok zní Kaz 10,19: „*K obveselení se strojí pokrm a radost životu dává víno; peníze vyřeší všechno.*“ Ve výkladu tohoto verše, tak jak je posazen do kontextu se názorově nashodují s interpretací smyslu uvedeným ve *Výkladu (SZ, Překlad s výkladem, Svazek 10, s.238)*, cituji „*Pokud jde o v. 19 konstatuje se v něm, čeho lze v bohabojnosti užívatm aniž člověk propadne bláznovství hlupáků. Peníze byly a napařád jsou klíčem k mnohým potěšením zdejšího života.*“ Z důvodu, že v předcházejících verších Kazatel zmiňuje pomatence, hlupáky a lenochy a popisuje jejich konání, vysvětluji si užití tohoto výroku jako vyřčení soudu nad takovým lidským konáním. V tomto kontextu chápu slova *Peníze vyřeší všechno* jako výrok, kterým nedeklamuje Kazatel svůj názor, ale s jistou mírou ironie vypoští z úst své vnímání obecně lidského povědomí a konání.

V užití lidové tradice toto rčení jednoduše shrnuje jistou lidskou zkušenost, že peníze

řeší mnoho situací. Ale zároveň jej lze vnímat jako vyjádření kritického postoje lidí nemajetných na životy dobře situovaných (chudých na bohaté).

A: *Money talks.*

Č: *Peníze otvírají všechny dveře.*

Zorea avla jikcor aven.

Kdo seje marnost, sklídí ničemnost.

Kdo rozsévá bezpráví, sklídí ničemnost. (Př 22,8)

Toto přísloví je uvedeno v rámci první sbírky přísloví Šalamounových. Od počátku příslušné kapitoly se hovoří a vztazích mezi bohatými a chudými, o sociálních poměrech a o bezpráví (*SZ, Překlad s výkladem, Svazek 10, s.127*) se k tomu vyjadřuje takto: *Přísloví varuje přede vším, co vytváří nebo zhoršuje sociální rozdíly. V Izraeli docháuelo k tomu, že se zadlužený chud'as stal otrokem.* Podobným způsobem se vyjadřuje Jóbův přítel Elífaz v jeho první řeči v počátku knihy, Jb 4,8 : „*Pokud jsem já viděl, jen ti, kdo se obírají ničemnostmi, ti, kdo rozsívají trápení, je také sklídí.*“ Zřetelně jen ti naznačuje Elífazův neochvějný názor, že všechny strasti a trápení naléhají na člověka jako Boží odplata za jeho předešlé činy. Je zde jasně patrný model, že utrpení je následkem hříchu, na který právě celá kniha Jób nahlíží svým specifickým způsobem a zároveň tento princip a interpretaci lidského neštěstí velice dramatickým způsobem nabourává. Elífaz svoje přesvědčení, že utrpení je následkem hříchu, dokládá pozorováním u přírody: *setí - skliteň. Tento příčinný vztah známý z přírodního dění nelze ovšem přenést na Boha* (*SZ, Překlad s výkladem, Svazek 8, s.53*).

Přísloví *Kdo zasévá bezpráví, sklídí ničemnost* však sleduje princip příčiny a následky v tomto případě ve vzájemném chování mezi lidmi, a tím vyznačuje lidskému konání či rozhodování jasné mantinely právě principem odplaty, aneb *Boží mlýny melou!*

V současné době je toto přísloví používané hlavně v oblasti mezilidských vztahů. Můžeme jím proběhlou situaci shrnout a konstatovat nebo naopak někoho tímto výrokem varovat.

A: *As you sow you shall mow.*

Č: *Kdo seje vítr, sklízí bouři.*

Kdo čím zachází, tím také schází.

Tov šachen karov me ach rachok.

Lepší soused blízko, nežli bratr daleko.

Lepší je blízký soused než vzdálený bratr. (Př 27,10)

Příslloví je obsaženo v třetí sbírce přísloví Šalomounových, pořízené muži Chizkiášovými. Celá 27. kapitola vypovídá použitím nejrůznějších připodobnění o vztazích zahrnující sama sebe, ženu, rodinné příslušníky a přátele. Mnoho z přísloví v této kapitole využívá vyobrazení přírodními živly a další věci z přírody, jako např. kámen, písek, povodeň, pták, fikovník, tráva a další. Tyto přírodniny jsou natolik univerzálním a přítomné v každém čase na každém místě, že celá kapitola působí velice nadčasovým dojmem. Stejně jako láska, žárlivost, přátelství a rodina jsou základními pojmy lidského života. Do tohoto kontextu je začleněno vybrané přísloví, které se vyjadřuje k přátelství a vzájemné podpoře mezi lidmi. Celý verš zní: „*Svého přítele a přítele svého otce neopouštěj, ale v den svých běd nechod' ani do domu vlastního bratra. Lepší je blízký soused než vzdálený bratr.*“ *Výklad ke SZ* komentuje tento verš slovy *Příslloví vychází ze zkušenosti, že člověk v nouzi nachází často nejméně pochopení u svých nejbližších. Sobeckým příbuzným bývá na obtíž zchudlý člen rodiny, o něhož by se měli postarat. Proto je lépe neobracet se ani na vlastní bratry s prosbou a pomocí, být však sám kdykoli pohotový pomoci přáteli (SZ, Překlad s výkladem, Svazek 10, s.155).*

Stejně tak jako mezilidské vztahy se napříč staletími nemění, stejně tak dnešní užití přísloví je pravděpodobně stejné, jak bylo jeho užívání ve starověku. Opakem v češtině je *Krev není voda Bližší košile nežli kabát*. Avšak shodný ekvivalent v současné češtině nenacházím.

A: *Better a good neighbor than a bad relative.*

Č: nenalezen

Tov šem mi šemen tov.

Dobré jméno je lepší než dobrý olej.

Dobré jméno je nad výborný olej. (Kaz 7,1)

Kapitola sedmá knihy Kazatel začíná tímto příslovím a v ČEP je nadepsána otázkou *Co je lepší?* Sám sobě odpovídá sedmi zamyšleními nad onkrétními věcmi. Verše uvádějí

srovnání dvou a více protikladů formou *paralelismů*, kdy druhý člen má ve většině případů pesimistické zabarvení, které se prolíná celou knihou Kazatel. Hned první verš kapitoly je jasným příkladem tohoto principu : *Dobré jméno je nad výborný olej a den smrti nad den narození.*

V hebrejském originálu se v tomto přísloví objevuje slovní hříčka, kterou do češtiny není možné převést. ‘Jméno‘ se hebrejsky řekne *šem* a ‘olej‘ *šemen*, vznikne nám tímto výrok , který hraje nejen svým smyslem a obrazností, ale také svým zvukem. ‘Jméno‘ je zde symbolem cti a přízně a ‘olej‘ pak nahrazuje jakýkoliv materiální statek. Čest a zachování dobrého jména by mělo být pro člověka vyšší hodnotou nežli bohatství. *Výklad ke SZ* informuje i o jiném výkladu tohoto verše , citují: „*Dobré jméno znamená dobrou památku. Zůstane -li po zemřelém světlá památka, pak smrt je vpravdě korunou života a den smrti je lepší než den narození*“ (*SZ, Výklad s překladem, Svazek 10, s. 216*). Já osobně se kloním k první uvedené interpretaci.

Současná tradice smysl přísloví posouvá. Nejde tu tolik o princip cti, která převyšuje hmotné statky jako v původním významu. Ale hovoří z pozice trhu, kdy hraje roli dobré jméno a obecné povědomí o konkrétním produktu, tedy reklama, která často přivábí větší množství lidí než-li skutečná kvalita výrobku.

A: *A good name is better than riches.*

Č: *Chudoba cti netratí, ale ani jí nepřidá.*

Tovim ha šenajim min ha echad.

Lepší jsou dva než-li jeden.

Lépe dvěma než jednomu. (Kaz 4,9)

Přísluví je součástí pasáže Kaz 4,7-12, který nese v ČEP podtitul *Samota*. Verše 4,9, 4,10 a 4,11 jsou tři výroky, které představují výhody ve skrze praktického charakteru. Kaz 4,9: „*Lépe dvěma než jednomu, mají dobrou mzdu ze svého pachtění.*“ Verš hovoří jednoduše o tom, že ve dvou se lépe pracuje a hospodaří.

Kaz 4,10: „*Upadne-li jeden, druh jej zvedne. Běda samotnému, který upadne; pak nemá nikoho, kdo by ho zvedl.*“ Verš vypovídá o tom, že v nebezpečí si dva mohou být vzájemně pomocí a oporou. Tematika kopání jámy se objevuje ve známém přísloví v Knize

Př 26,27 a Ž 57,7.

Kaz 4,11:., *Také leží-li dva pospolu, je jim teplo; jak se má však zahřát jeden?*“ V noci se můžou dva uložit pod dvě příkrývky. Není zde nutně míněna dvojice manželská. Jelikož lidová slovesnost užívá jen první část výroku, je onen princip, že být ve dvou je lepší než být o samotě, aplikovatelný na mnoho a mnoho situací. Představuji si však, že nejčastěji tím může být míněn fakt, že člověku je lepší žít ve dvojici, než-li jednotlivě. Stejně tak jak se píše v Genesis 2,18: „*I řekl Hospodin Bůh: „Není dobré, aby člověk byl sám. Učiním mu pomoc jemu rovnou.*“

A: *Two heads are better than one.*

Č: *Ve dvou se to lépe táhne.*

Víc hlav víc ví.

Jehalelcha zar ve lo picha.

Budou tě chválit cizí ne tvá ústa.

Ať tě chválí cizí a ne tvá vlastní ústa. (Př 27,2)

Toto přísloví se objevuje ve Třetí sbírce Šalamounově, pořízené muži Chizkijášovými ve 27. kapitole, o jejímž vypovídám v kap 1.6, která je zaměřena na vztahy a svazky mezi lidmi, což zahrnuje i vztah k sobě samému. Celý verš zní: „*Ať tě chválí cizí a ne tvá vlastní ústa, cizinec a ne tvoje rty.*“ Výrok hovoří proti sebechvále. *Výklad* výrok krátce komentuje slovy: *Chvála má cenu pochází-li od někoho úplně cizího, kdo nemá důvodu k pochlebování.*

Význam přísloví v současném užití nedošel většího významového posunu.

A: *Don't blow your own horn.*

Č: *Samochvála smrdí.*

Josip daat josip makov.

Přidaná moudrost, přidané hoře.

Kde je moudrost, je i mnoho hoře. (Kaz 1,18)

Toto přísloví stojí na počátku knihy Kazatel v pasáži s titulem Kazatelovo sebezpytování a podtitulem Hledání moudrosti. Pisatel zde hovoří sám k sobě, shrnuje svou

cestu vedenou touhou po poznání a moudrosti. „*Předsevzal jsem si, že poznám moudrost, poznám i ztřeštěnost a pomatenost. Poznal jsem však, že i to je honička za větrem, neboť kde je mnoho moudrosti, ji i mnoho hoře, a čím víc vědění, tím víc bolesti*“ (Kaz 1,17-18). Aby poznal moudrost, chtěl poznat také její protějšek, který definuje jako ‘ztřeštěnost a pomatenost’. Na konci této cesty však zjišťuje: *že čím víc vědění tím víc bolesti, čím větší poznání, tím větší utrpení* (SZ, Překlad svýkladem, Svazek 10, s.184). Vyjadřuje se možná podobně jako Sokrates, který říká: *Vím, že nic nevím*, avšak pro Kazatele je důležitější než zjištění o (ne)poznatelnosti světa ono uvědomění, že stejný osud nakonec stihne oba, moudrého i hlupáka.

Toto přísloví se dá užít v mnoha situacích jako postěžování si, stejně tak jako varování druhého před přílišnou zvědavostí. Jediné místo, kde není příliš vhodné jeho užití, je ve vzdělávacím institutu.

A: Ignorance is a bliss.

Č: Nebud' zvědavej, budeš brzo starej.

Al jithalel choger ki mefateach.

At' se nechlubí ten kde se opásává, jako ten kdo se odstrojuje.

At' se nechlubí ten, kdo se opásává, jako ten, kdo pás odkládá. (1 Kr 20,11)

V 1. Knize královské je výrok zasazen do konkrétní výpravné části. Ocitáme se v době královské v době existence odděleného severního a jižního království, za panování krále Achaba v severním Izraeli a za působení proroka Elijáše a jeho následníka Eliši. Aramejský král Ben-hadad oblehl izraelské hlavní město Samaří. Poslal své posly ke králi Achabovi, že Ben-hadadovi patří všechno jeho stříbro, zlato, ženy a synové. Na to Achab odpovídá výrazem poslušnosti, což je možno chápat jako vůli k odvedení tehdejšího obvyklého vazalského tributu (SZ, Překlad s výkladem, Svazek 6, s. 161). Muži však přicházejí podruhé s příkazem, at' jim Achab vydá všechno zmiňované na druhý den, Achab svolává radu stařešinů, která jednoznačně Ben-Hadadovu výzvu odmítne, neboť takto už to nelze vnímat jako formu standardního lenního poplatku. Ben-hadad pod tímto impulsem začíná válku. A ještě jednou posílá k Achabovi posly s kletbou proti městu a jasnou zárukou jeho vítězství. Achab odpovídá starým příslovím *At' se nechlubí ten, kdo se opásává, jako ten, kdo pás odkládá.*

Brát na sebe pás v té době znamenalo totéž co vydat se na cestu, nebo vydat se do boje. Na přepásání bylo možné zavěsit si meč, takže to bylo znakem i jisté pohotovosti. Ben - Hadad již předem vystrojuje vítěznou pitku, ale nakonec je i přes jeho velikou přesilu přemožen.

Lidová tradice toto užívá, na vzdory archaické formy tohoto výroku. Pro lepší ilustraci uvádím paralelní výrok z Př 27: „*Nechlub se zítřejším dnem, vždyť nevíš, co den zrodí.*“ Tento princip spolehnutí se že něco dobře dopadne a chvalořečení předem, je kritizován právě tímto příslovím .

A: *Don't call till you are out of the wood.*

Č: *Nechval dne před večerem.*

Neříkej hop dokud nepřeskočíš.

Závěr

V první části práce jsem uvedla všechny z mého hlediska podstatné teoretické poznatky o *mašalu*. Zároveň s tím jsem si vybudovala jistou základnu a základní stavební materiál pro následný výzkum, jehož cílem je srovnání v současné době stále živých hebrejských a českých přísloví s kořeny v Bibli. Sled jednotlivých kroků v této části mě postupně přiváděl ke zjištění, že současní obyvatelé moderního státu Izrael používají některé výroky stejně jako obyvatelé stejného území před více než dvěma tisíci lety. Co všechno mezitím historie přinesla, fakt, že hebrejšтина ustoupila do pozadí jidiš a ladino, aby se v nové podobě vrátila zpět na původní území země, zaslíbené Abrahamovi, Izákovi a Jákobovi, všechny tyto cesty historie zvyšují zázračnost skutečnosti, že se lidé, řeč a výroky navrátily zpět do původní vlasti.

Ve druhé části práce jsem se zaměřila na české sbírky přísloví, které se zabývají biblickými příslovími, což mně přineslo rovněž zajímavá zjištění. Nejdřív mě zaujaly především způsoby jejich uspořádání, jejich uchopení a jejich přístup k bohatému materiálu přísloví. Vytvořila jsem přehledy biblických přísloví z jednotlivých sbírek, což mi dalo nahlédnout do myšlení a výrazových prostředků lidí napříč naší českou minulostí, počínaje dobou Komenského 17. století, přes Čelakovského a jeho sbírku vzniklou ve dvacátých letech 19. století, až po současný pohled nabízený Ouředníkem a jeho sbírkou ze samého konce 20. století. Na této velice úzké ploše materiálu není možné prohlásit nikterak obecný soud, přesto konkrétní výčty přísloví hlavně u Komenského a Čelakovského, mohou být inspirativní pro zpřítomnění jistých dějinných souvislostí.

V třetí části, která je těžištěm studie i z hlediska rozsahu, jsem pracovala s příslovími už zcela po svém. Zabývala jsem se interpretací jak v původním biblickém kontextu, tak v dnešním způsobu užívání. Anglický ekvivalent uvedený v Guriho sbírce mi často pomohl najít odpovídající protějšek v moderní češtině. Rozhodla jsem se v této části neopírat o literaturu, ale naopak o rozhovory s lidmi.

V neposlední řadě jsem chtěla v této práci osvěžit ta česká přísloví, která se již dnes málo používají a mají přesto svůj veliký půvab a krásu.

Summary:

The Story of Biblical Proverbs falls into three parts. The first part sets some kind of a theoretical background, giving the definition, etymology, genre characteristic of the biblical term for proverb (mashal), thus laying basic terminological framework for my work.

The second part considers Czech collections of Biblical proverbs, Komenský's (17th Century), Čelakovský's (19th Century), Ouředník's (20th Century). I am interested in how the authors are dealing with such a varied and overwhelming material, ie. how they structure their collections, and I also try to form some kind of outline of their collections and try to form some conclusions, ie. it seems there were more Biblical proverbs in circulation after the the Czech Brethern translation of the Bible, etc.

The third part of my thesis deals with individual proverbs which I try to illuminate from various perspectives. I compare the original Biblical context with their usage in modern Hebrew. I also try to trace their etymology and find their possible counterpart in modern Czech.

Seznam použité literatury a pramenů:

Bible, Písmo svaté Starého a Nového zákona, ekumenický překlad, Praha 1985

Biblia Hebraica Stuttgartensia, ed. R. Kittel, Württembergische Bibelanstalt Stuttgart, Stuttgart 1971

Encyclopedia Judaica Jerusalem, Recorrected Edition, Keter Publishing House Jerusalem Ltd., Jerusalem 1996

Dictionary of the Bible, Dealing with its Language, Literature and Content (including the biblical theology), ed. James Hastings, T.&T. Clark, Edinburgh 1910

Novotný, Adolf: *Biblický slovník*, Kalich - Česká biblická společnost, Praha 1992

Bič, Miloš a kol.: *Výklady ke Starému zákonu, přípr. starozákonní překladatelská komise, Zákon (Genesis - Deuteronomium)*, Kalich, Praha 1991

Bič, Miloš - Souček, J. B. a kol.: *Nový překlad Písma svatého, Překlad s výkladem*, Kalich, Praha 1968-85

Pípal, Bohuslav: *Hebrejsko - český slovník ke Starému zákonu*, Kalich, Praha 2006

Guri, Yosef: *Sof tov - ha kol tov / All's Well That Ends Well, A Dictionary of Proverbs, English, Russian, Yiddish, Hebrew*, Tarbut, Jerusalem 1993

Ouředník, Patrik: *Aniž jest co nového pod sluncem, Slova rčení a úsloví biblického původu*, Mladá fronta, Praha 1994

Čelakovský, František Ladislav: *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích*, Vyšehrad, Praha 1949

Komenský, Jan Amos: *Moudrost starých Čechů*, Opera Omnia I, Academia, Praha 1969

Zaorálek, J. : *Lidová rčení*, Praha 1963

Pokorný, Jindřich: *Zakopaný pes, aneb jak, proč a kde vznikla některá slova, jména, rčení, úsloví, pořekadla a přísloví*, Albatros, Praha 1976

Stejskal, Miloš: *100 přísloví nikoho neumoří (100 ilustrovaných přísloví v češtině, ruštině, němčině, angličtině, španělštině a latině)*, Lidové nakladatelství, Praha 1987

Firth, Duncan / Veselý, Vladimír: *Nejznámější anglická přísloví a jejich české protějšky*, nakladatelství Erika, Praha 1991

Nosek, Bedřich: *Pirkej Avot - Výroky otců, Sefer*, Praha 1994

Heller, Jan: *Tři svědkové, Mojžíš - Izaiáš - žalmista*, OIKÚMENÉ, Praha 1995

Buber, Martin: *Chasidská vyprávění*, Kalich, Praha 1990

Příruční mluvnice češtiny, eds. P. Karlík, M. Nekula, Z. Rusínová, NLN, Praha 2003

Připravovaná Encyklopedie Etnologického ústavu Akademie věd - v tisku

elektronické zdroje:

Davar, Hebrew Dictionary & Lexicon